

MAA- JA METSÄTALOUSHALLITUS

LUOMUJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMISOHJELMAN ARVIOINTI

Loppuraportti 5.10.2018

Aluekehittämisen konsulttitoimisto

TK-EVAL

©2018 Maa- ja metsätalousministeriö

Kirjoittajat: Elina Auri, MDI • Sinikukka Pyykkönen, MDI • Sari Rannanpää, MDI • Keimo Sillanpää, TK-Eval • Tommi Ålander TK-Eval

Kansi, valokuvat, ulkoasu ja taitto: Anssi Kumpula, MDI

Sisällysluettelo

ESIPUHE	4
TIIVISTELMÄ	5
1 JOHDANTO	9
2 ARVIOINNIN TAVOITTEET, AINEISTO JA TOTEUTUS	11
3 LUOMUALAN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	15
3.1 Luomu Suomessa	15
3.2 EU:n uusi luomuasetus	31
4 LUOMUOHJELMAN TAVOITTEET JA TOTEUTUS	33
4.1 Luomutuotannon määrän lisääminen	33
4.2 Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen	36
4.3 Luomuruoan saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta	39
5 LUOMUOHJELMAN TOIMIJAVERKOSTO JA YHTEISTYÖ	43
5.1 Luomualan verkoston toiminta ja yhteistyö	43
5.2 Luomualan kehittämisen ja yhteistyön kohteet	45
6 LUOMUOHJELMA ALAN KEHITTÄMISVÄLINEENÄ	47
6.1 Luomuojelma alan kehittämisinstrumenttina	47
6.2 Luomualan vahvuudet ja haasteet	50
6.3 Luomualan tulevaisuus	53
7 ARVIOINNIN JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISSUOSITUKSET	57
LIITTEET 1–3	65

Esipuhe

Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020 hyväksyttiin valtioneuvoston periaatepäätöksenä keväällä 2013. Koska ohjelmalla on vielä toteutusaikaa jäljellä, maa- ja metsätalousministeriö piti tarpeellisena arvioida luomuohjelman tähänastisia tuloksia ja tulevaisuuden kehittämisen tarpeita. Tätä tarkoitusta varten ministeriö päätti teettää ohjelmaa ulkopuolisen laadullisen arvioinnin. Ohjelman toteutuksen etenemisestä ja valittujen toimenpiteiden sekä käytettyjen keinojen tarkoituksenmukaisuudesta tarvitaan tietoa jäljellä olevaa kautta varten ja myös jatkosuunnitelmien pohjaksi.

Maa- ja metsätalousministeriö valitsi toteuttajaksi tarjousten perusteella Aluekehittämisen konsultti-toimisto MDI:n, jonka alihankkijana toimi TK-Eval Ay. Työn ohjaajana on toiminut ministeriön virkamiesryhmä, jossa on ollut edustajat ministeriön ruokaosaston yksiköistä. Tässä raportissa kerrotaan luomuohjelman arvioinnin tulokset.

Tiivistelmä

Luomutuotannon kysyntä on kasvanut viime vuosina huimaa vauhtia ja luomutuotteet ovat vakiinnuttaneet asemansa osana muuta elintarviketarjontaa. Suomessa luomualaa on vuodesta 2013 kehitetty hallituksen luomualan kehittämissuunnitelman avulla. Ohjelman tavoitteena on lisätä luomutuotantoa, monipuolistaa kotimaisten luomutuotteiden valikoimaa ja parantaa luomutuotteiden saatavuutta ammattikeittiöiden ja vähittäiskaupan kautta. Luomusuunnitelma on onnistunut nostamaan luomun näkyvyyttä sekä tiivistänyt toimijoiden välistä yhteistyötä. **Luomusuunnitelma on antanut uskoa ja rohkeutta tarttua luomutuotantoon.** Luomualan tulevaisuus näyttää valoisalta, vaikka haasteita alalla toki on. Luomualan kehittäminen vaatii rohkeutta ja kunnianhimoa ja luomutoimijoiden yhteisiä sitoumuksia. Luomualan kehittämissuunnitelmalla on edellytykset ja mahdollisuudet tukea luomualan kehittämistä, mutta kehittäminen vaatii myös euromääräisiä panostuksia sekä sidosryhmien laajaa osallistamista luomualan yhteiseen kehittämiseen.

Kataisen hallitusohjelmassa Suomen maatalouspolitiikan strategiseksi tavoitteeksi nostettiin lähi- ja luomuruuan osuuden kääntäminen vahvaan nousuun. Sitä tukemaan valtioneuvosto hyväksyi 16.5.2013 periaatepäätöksen 'Lisää luomua! Hallituksen luomualan kehittämissuunnitelma ja kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020'¹. Tämän kehittämissuunnitelman tavoitteena on lisätä luomutuotantoa, monipuolistaa kotimaisten luomutuotteiden valikoimaa sekä parantaa luomuruuan saatavuutta vähittäiskaupoissa ja ammattikeittiöissä. Lisäksi kehittämissuunnitelmalla pyritään siihen, että vuoteen 2020 mennessä viidennes Suomen viljelyalasta on luonnonmukaisesti viljeltyä peltoa ja viidennes ammattikeittiöiden hankinnoista on luomua.

¹ Lisää luomua! Hallituksen luomualan kehittämissuunnitelma ja luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020 https://mmm.fi/documents/1410837/1890227/Luomualan_kehittamissuunnitelmaFI.pdf

Tämän arvioinnin tarkoituksena on arvioida hallituksen luomualan kehittämisohjelman eteneminen suhteessa tavoitteisiin ja selvittää sen toteutukseen vaikuttaneet tekijät sekä miten ohjelman ulkopuoliset tekijät tai hallinnon ulkopuoliset toimet ovat vaikuttaneet ohjelman toteutumiseen. Lisäksi arvioitiin, ovatko ohjelmassa valitut toimenpiteet ja keinot olleet tarkoituksenmukaisia tavoitteiden saavuttamiseksi. Arviointilöydösten ja -päätelmien perusteella on laadittu suositukset siitä, millä tavoin luomualan kehittämisohjelman toteutusta tulisi kehittää ohjelman toteutuksen loppukaudella, sekä on annettu eväitä toiminnan jatkosuunnitteluun siitä, miten luomualaa tulisi kehittää ohjelman päättyttyä, vuodesta 2020 eteenpäin.

Arvioinnin tilasi maa- ja metsätalousministeriö. Työn toteutti Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI ja TK-Eval Ay. Arviointi tehtiin kesä-syyskuussa 2018. Arviointi perustui dokumentti- ja tilastoaineistoon, haastatteluihin, luomualan toimijoille suunnattuun kyselyyn sekä alueellisiin työpajoihin.

ARVIOINNIN TÄRKEIMMÄT HAVAINNOT JA PÄÄTELMÄT

Suomessa on noin 5 100 luomutilaa vuonna 2018. Luomuviljelty peltoala on kasvanut vajaan prosentin vuosivauhtia viimeisen kuuden vuoden aikana. Vuonna 2018 luomuviljeltyä peltoalaa Suomessa on 12,8 % kaikesta viljelysmaasta. Luomualasta yli puolet on nurmea. Luomuviljasadot ovat pääosin kasvaneet viime vuosina. Tärkein luomuvilja on kaura, jonka sato on noin puolet kaikesta Suomessa tuotetusta luomuviljasta. Luomun osuus on vajaa kolme prosenttia koko Suomen viljantuotannosta. Luomupuutarha- ja perunantuotanto ovat kasvaneet viime vuosina tasaisesti. Suomessa on 1 075 luomukotieläintilaa. Tärkeimmät tuotantosuunnat luomukotieläintuotannossa ovat naudanliha ja maito. Tärkeimmät luomukeruuotteet ovat mustikka, puolukka ja lakka. Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä on kasvanut vuodesta 2012 vuoteen 2017 noin viidenneksellä. Vuonna 2017 Suomessa oli 742 luomuelintarvikkeita valmistavaa yritystä.

Luomun markkinaosuus Suomen päivittäistavarakaupasta oli 2,3 % vuonna 2017. Vuonna 2017 luomua myytiin vähittäiskaupoissa 309 miljoonalla eurolla, missä oli kasvua edellisvuoteen nähden 13 %. Luomulla on suurin markkinaosuus omassa tuoteryhmässään munissa ja kasviöljyissä. Päivittäistavarakaupoissa luomumyyntiä on eniten hedelmissä, maidossa ja muissa nestemäisissä maitotuotteissa sekä vihanneksissa. Ammattikeittiöissä luomun osuus on kasvanut viime vuosina. Ammattikeittiöissä luomuna käytetään yleisimmin viljatuotteita, vihanneksia ja kasviksia sekä hedelmiä ja marjoja.

Luomun käyttäjiä on Suomessa kaksi miljoonaa. Säännöllisesti luomua käyttävien aikuisten määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2010. Yli puolet luomua säännöllisesti käyttävistä on aktiivikäyttäjiä, jotka syövät luomutuotteita ainakin viikoittain. Aktiivisimpia luomun käyttäjiä ovat 30 – 40 -vuotiaat naiset ja lapsiperheet.

Luomutuotteet ovat vakiinnuttaneet asemansa osana muuta elintarviketarjontaa. Luomun nykytilaa pidetään vakaana ja tulevaisuus nähdään valoisana. Kestävän ja vastuullisen kuluttamisen ilmapiiri on suotuisa luomulle. Yhdeksi luomuohjelman onnistumiseksi on arvioinnin havaintojen pohjalta noussut luomun näkyvyyden parantuminen erilaisten kampanjoiden ja hankkeiden myötä. Yhä isompia tiloja on siirtynyt luomutuotantoon ja nämä ovat toimineet kannustavana esimerkkinä myös muille. Luomutuotanto nähdään yhä enemmän kannattavana tuotantomuotona, johon yhdistyy uusin osaaminen ja teknologia. Luomutuotantoon liittyvät vanhat ja väärät uskomukset alkavat hiljalleen väistyä. Luomuviljelijöiden resilienssi on hyvä, he ovat innovatiivisia ja sopeutuvat ympäristömuutoksiin hyvin. Toimijoiden väliset verkostot koetaan suomalaisen luomualan vahvuutena, sillä toimijat tuntevat toisensa ja tekevät yhteistyötä. Luomu kiinnostaa myös kansainvälisesti ja suomalaisilla luomutuotteilla olisikin erinomaiset edellytykset vastata kansainväliseen

kiinnostukseen. Erityisesti luonnontuoteluomuun sisältyy iso hyödyntämätön potentiaali.

Luomuohjelma nähdään tärkeänä luomualan kehittämisen välineenä. Ohjelman koetaan edistäneen luomun tunnettavuutta ja sen avulla on voitu ohjata resursseja tarpeellisiksi koettuihin hankkeisiin. Ohjelmassa poliittinen tahtotila on kirjattu selkeästi auki, mikä on lisännyt uskoa luomuun toimijoiden keskuudessa. Luomuohjelman keskeisimmiksi aikaansaannoksiksi on noussut luomualan esille nostaminen ja yhteistyön kehittäminen eri luomualan toimijoiden kanssa. Ohjelman selkeät tavoitteet ovat tukeneet tiedonvälitys- ja viestintätöitä eri alueilla ja toimijoiden kesken. Luomualan kehittämisohjelma on tunnustettu kehittämisen instrumentti alalla ja kehittämisohjelman kaltaiselle välineelle on tarvetta myös jatkossa. Ala tarvitsee rohkeita toimijoita sekä oman itsensä haastamista, jotta päästään samaan sarjaan kuin Euroopan kärkiluomumaat. Ohjelman tavoitteet ovat kunnianhimoiset, mutta niiden osalta on menty myönteiseen suuntaan, sillä mm. luomu-

peltoalaa ja kotieläintuotantoa on saatu lisättyä. Myös luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä, luomun käyttö ammattikeittiöissä sekä luomukeruualue ovat kasvaneet ohjelman toteutusaikana. Sen sijaan luomuvalkuaisrehun omavaraisuusasteen nostamisessa, luomun käytössä ammattikeittiöissä sekä keräilyn ja jakelun kehittämisessä yritysten yhteistyötä kehittämällä luomuohjelma on onnistunut hieman heikommin.

Ruotsiin ja Tanskaan verrattuna Suomen luomutuotanto, jalostus ja tuotteiden menekki on kuitenkin jäljessä ja kehitettävää on. Arvioinnin aikana tunnistetut pullonkaulat liittyvät koko luomun toimitusketjuun; tutkimukseen, tuotantoon, jalostukseen ja kuluttajien käyttäytymiseen/tietämykseen. Luomututkimus kilpailee pienentyneistä tutkimusmäärärahoista muiden tutkimuskohteiden kanssa. Lisäksi Suomessa tehtävä lajiketutkimus ja -jalostus on vähäistä. Luomutuotantoon siirtymisen on tuottajille merkittävä päätös, jossa kaikki tuki ja neuvonta on tarpeen. Luomutuottajien tulee olla aktiivisia ja eteenpäin suuntautuvia – luo-

muutuotanto vaati tuottajan oman ison panoksen. Suomesta puuttuvat isot teollisuuden ajurit, jotka tarttuisivat luomun jalostukseen. Nykytilanteessa luomutuotteiden jalostuksen vähyyttä perustellaan raaka-aineiden ja kysynnän vähyydellä. Luomun on vaikea pärjätä keskittyneen tuotannon ja jalostuksen ympäristössä. Jalostuksen ja raaka-aineen saatavuuden ongelmat heijastuvat erityisesti ammattikeittäisiin, joiden luomun käyttöä tulisi edelleen edistää. Lisäksi luomualan haasteeksi on noussut myös T&K-toiminnan vähäisyys ja sen hankeriippuvuus sekä luomutuotteiden markkinointi ja brändäys, erityisesti vientiä silmällä pitäen. Myös luomuvalvonnan järjestäminen ja tasalaatuisuus on koettu haasteellisena. Luomutuotteet sekoittuvat lähiruokatuotteiden kanssa, mikä on sekä hyvä että huono asia. Lähiruoka voi parhaimmillaan toimia siltana tavallisesti tuotetun ja luomutuotetun ruoan välillä, mutta lähiruoka voi myös vähentää luomun kysyntää.

TÄRKEIMMÄT SUOSITUKSET

Maa- ja metsätalousministeriön tulisi myös tulevaisuudessa koordinoida luomualan kehittämishjelmää, jonka tulisi pureutua paremmin tunnistettuihin pullonkauloihin sekä linkittää luomualan tutkimus, koulutus ja osaamisen kehittäminen ja vienti tiukemmin luomuohjelmaan. Luomuohjelma tulisi laatia laajassa yhteistyössä sidosryhmien kanssa. Ohjelman tulisi sisältää toimenpiteitä jalostukseen sekä luomutuotteiden käytön lisäämiseen ammattikeittäisissä sekä selkeitä tavoitteita tuotantomäärille ja jalostusasteen nousulle, sillä tuotantomäärien kasvun myötä jalostukseen ja vientiin liittyviä pullonkauloja saadaan vähennettyä. Luomuohjelmalla tulisi olla oma budjetti. Luomuvalvonnan kehittämiseen ja laadunvarmentamiseen tulee kiinnittää erityishuomiota perustettavassa Ruokavirastossa.

1 Johdanto

Luonnonmukainen tuotanto on tuotantotapa, joka kunnioittaa luonnon kiertokulkua. Luomutuotanto kuormittaa vesistöä ja ilmastoa lähikohtaisesti vähemmän kuin tavanomainen maataloustuotanto, sillä synteettisiä kasvinsuojeluaineita ja kemiallisia lannoitteita ei käytetä. Sen sijaan luomutuotannossa painotetaan viljelykiertoa ja kasvitaudeille vastustuskykyisten lajikkeiden käyttämistä. Luonnonmukainen kotieläintuotanto turvaa eläimille pääosin väljemmät ja lajityypillisemmät olot kuin tavanomainen tuotanto, ja antibioottien käyttöä on rajoitettu huomattavasti. Lisäksi luomutuotanto tukee luonnon monimuotoisuutta ja kiertotaloutta.

Luomutuotanto on osa laajempaa toimitusketjua, joka koostuu alkutuotannosta, jalostuksesta

ta, valvonnasta, jakelusta ja tuonnista. Luomus- ta tärkeää on koko ketjun luonnonmukaisuuden todennettavuus yhteisten sääntöjen ja valvonnan avulla. Näin ollen luomumerkki elintarvikepakka- uksessa on kuluttajalle tae valvotusta tuotantoket- justa. Luomutuotteiden kysyntä on kasvanut viime vuosikymmenen aikana huomattavasti. Luomu- tuotanto on houkuttelevaa tuottajille kestävyys- ja ympäristöhyötyjen vuoksi myös siksi, että luomu- tuotteiden ja -raaka-aineen myyntihinnat ovat ta- vanomaisia tuotteita korkeampia. Lisäksi luomu- markkinoiden kasvu on mahdollisuus tuottajille ja jalostajille kehittää toimintaansa. Luomutuotanto nähdään vastauksena sekä ympäristökysymyksiin että maatalouden yhteiskunnallisiin ja taloudelli- siin haasteisiin.

Suomessa luomualaa on vuodesta 2013 alkaen kehitetty hallituksen luomualan kehittämisohjel- man² avulla. Kehittämisohjelman tavoitteena on lisätä luomutuotantoa, monipuolistaa kotimais- ten luomutuotteiden valikoimaa sekä parantaa luomuruoan saatavuutta vähittäiskaupoissa ja ammattikeittiöissä. Lisäksi kehittämisohjelmalla pyritään siihen, että vuoteen 2020 mennessä vii- dennes Suomen viljelyalasta on luonnonmukai- sesti viljeltyä peltoa ja viidennes ammattikeittiöi- den hankinnoista on luomua.

Luomualan kehittämisohjelma on poliittinen peri- aateohjelma, jonka tavoitteita edistetään valtion- talouden kehyspäätösten ja valtion talousarvioi- den puitteissa niiden mukaisia käytettävissä olevia voimavaroja kohdentamalla. Tärkein luomualan

² Lisää luomua! Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020 https://mmm.fi/documents/1410837/1890227/Luomualan_kehittamisohjelmaFI.pdf

kehittämisen väline on EU:n osarahoittama maa-seutuohjelma. Esimerkiksi Manner-Suomen maa-seudun kehittämisohjelmasta luomutuotantoa tuetaan suoraan viljelijätukien, neuvonta-, yhteistyö- ja koulutustoimenpiteiden sekä epäsuorasti myös investointien kautta. Lisäksi lähiruoka- ja luomuohjelmien toteuttamiseen oli vuosina 2012-2015 käytettävissä vuosittain noin puolitoista miljoonaa euroa. Luomuohjelman toimenpidelogiikka on kuvattu kaavion avulla raportin liitteessä 1.

2 Arvioinnin tavoitteet, aineisto ja toteutus

Tämän työn tarkoituksena on arvioida hallituksen luomualan kehittämisohjelman eteneminen suhteessa tavoitteisiin ja selvittää sen toteutukseen vaikuttaneet tekijät sekä miten ohjelman ulkopuoliset tekijät tai hallinnon ulkopuoliset toimijat ovat vaikuttaneet ohjelman toteutumiseen. Ohjelmaa toteutetaan vuoteen 2020 asti, joten arviointihetkellä ohjelman toteutus on edennyt yli puolenvälin. Lisäksi arvioinnissa on selvitetty, ovatko ohjelmassa valitut toimenpiteet ja keinot olleet tarkoituksenmukaisia tavoitteiden saavuttamiseksi. Arviointilöydösten ja -päätelmien perusteella on laadittu suositukset siitä, millä tavoin luomualan kehittämisohjelman toteutusta tulisi kehittää ohjelman toteutuksen loppukaudella, sekä on annettu eväitä

luomualan kehittämiseen ohjelman päätyttyä eli vuodesta 2020 eteenpäin.

Luomualan kehittämisohjelman kolme päätavoitetta muodostavat myös arvioinnin sisällön:

- Luomutuotannon määrän lisääminen
- Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen
- Luomuruoan saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta.

Luomuohjelman tavoitteet koskevat laajaa toimijakenttää, aina tutkimuksesta, tuotannosta, jalostuksesta ja viestinnästä loppukäyttäjään asti. Luomuohjelmalla tavoitellaan vaikutuksia koko

luomualan toimintaympäristöön. Näin ollen arvioinnissa onkin kiinnitetty huomiota koko luomuketjun toimijoihin. Luomutoimijoiden verkosto ja sen keskinäinen vuorovaikutus on tärkeässä roolissa, kun halutaan kasvattaa luomuruoan osuutta nousuun.

Arvioinnin tilasi maa- ja metsätalousministeriö ja sen toteuttivat Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI ja TK-Eval Ay. Työhön osallistuivat Elina Auri (projektipäällikkö), Sinikukka Pyykkönen, Sari Rannanpää ja Tommi Ranta MDI:stä sekä Keimo Silanpää ja Tommi Ålander TK-Evalista. Työtä ohjasi maa- ja metsätalousministeriön asiantuntijoista koostunut ohjausryhmä, joka kokoontui kolme kertaa. Työ aloitettiin kesäkuussa 2018, ja loppu-

raportti toimitettiin ohjausryhmälle lokakuussa 2018.

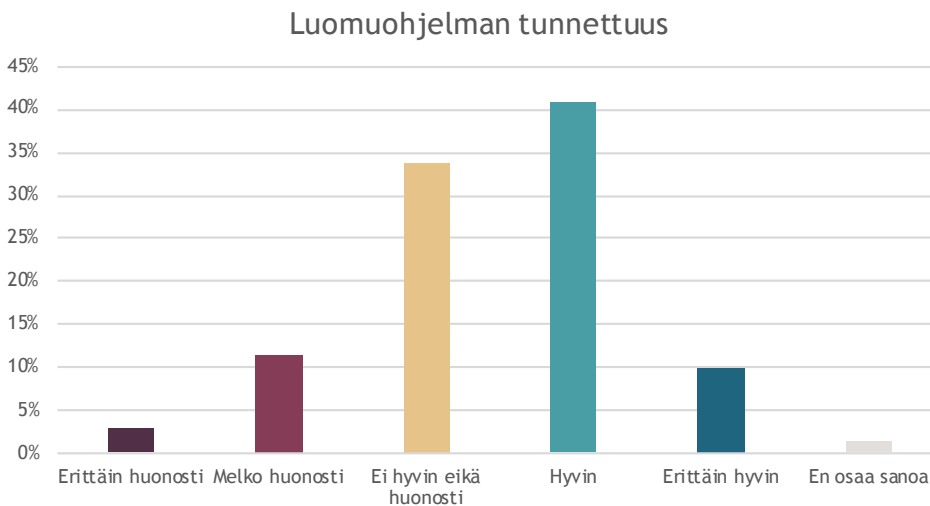
Menetelmällisesti arviointi on toteutettu laadullisen arvioinnin ja kehittävän arvioinnin menetelmiä hyödyntäen. Arviointiaineiston analyysissä on korostunut arviointiaineiston triangulaatio, mikä tarkoittaa, että aineistojen ja tiedonkeruun, analyysin ja metodologian sekä toimijoiden suhteen on käytetty useita eri menetelmiä.

Arvioinnin aineisto on koostunut sekä numeerisesta että laadullisesta tutkimusaineistosta. Tilastoaineisto on keskeisessä roolissa, kun on analysoitu ohjelman tuloksia suhteessa asetettuihin mittareihin. Pelkät luvut eivät kuitenkaan riitä, vaan niiden lisäksi on kerätty myös laadullista aineistoa ohjelman toteutuksesta. Laadullinen aineisto on koostunut olemassa olevista raporteista ja selvityksistä, joita on täydennetty arvioinnin omalla aineistonkeruulla: sähköisellä kyselyllä, haastatteluilla sekä kolmella alueellisella työpaikalla. Arvioinnin dokumenttianalyysin aikana käytiin läpi pääasiassa Eviran, Luonnonvarakeskuk-

sen, Maaseutuviraston, ÅSUB:n ja Pro Luomu ry:n tuottamaa tilasto- ja dokumenttiaineistoa. Lisäksi joitakin asioita tarkistettiin EU:n ja MMM:n luomutuotantoa käsitteleviltä internet-sivuilta.

Arvioinnin sähköinen kysely lähetettiin laajalle joukolla luomualan toimijoita: tutkijat, tuottajat,

kehittäjät, yrittäjät sekä viranomaiset. Kyselyn vastaanotti yhteensä 275 luomualan toimijaa ja siihen vastasi 75 henkilöä. Kyselyn vastausprosentiksi tuli 27 %. Kyselyn vastaajat edustavat koko luomutoimijaketjua elintarvikejalostajia ja ravintoloita luokkaan ottamatta. Yli puolet vastaajista tuntee luomuhjelman hyvin tai erittäin hyvin, ks. kuva 1.

Kuva 1. Luomuhjelman tunnettuus kyselyn vastaajien keskuudessa.

Arvioinnin haastatteluja toteutettiin 29 kappaletta ja haastateltavat edustivat kyselyn tavoin luomualan laajaa toimijakenttää. Haastateltujen joukossa on myös elintarvikejalostajien edustajia; näin on varmistettu, että myös heidän äänensä tulee kuulluksi arvioinnin havainnoissa. Arvioinnin työpajoja järjestettiin yhteensä kolme, yksi Kuopiossa, yksi Seinäjoella ja yksi Turussa. Työpajoihin osallistui yhteensä 38 henkilöä joko paikan päällä tai etäyhteyksien välityksellä. Lista haastatelluista ja työpajaan osallistuneista henkilöistä on raportin liitteenä kaksi ja kolme.

Arvioinnin raportti on kirjoitettu siten, että raportin alussa kuvataan pääpiirteissään toimintaympäristöä, jossa luomuohjelmaa on toteutettu. Tämän jälkeen esitellään arvioinnin havainnot ohjelman tavoitteisiin liittyen. Raportin loppupuolella on havaintoja luomuohjelman vaikutuksista alan yhteistyöhön sekä havaintoja luomuohjelmasta alan kehittämismälineenä. Raporttiin on kirjattu myös

luomualan vahvuuksia ja haasteita, jotka ovat nousseet esille arvioinnin aikana. Raportin lopussa on esitetty keskeisimpiä johtopäätöksiä sekä niihin liittyviä kehittämissuosituksia.

3 Luomualan toimintaympäristö

3.1 Luomu Suomessa

Suomessa luonnonmukaista viljelyä tuetaan Manner-Suomen ja Ahvenanmaan maaseutuohjelmien kautta yhteensä 330,5 miljoonalla eurolla ohjelmakaudella 2014-2020. Lisäksi muiden maaseutuohjelman toimenpiteiden kautta (mm. neuvonta, investoinnit, hankkeet) voidaan tukea luonnonmukaisen tuotannon ja jalostuksen kehittymistä joko suoraan tai välillisesti. Luomuviljelty peltoala on kasvanut vajaan prosentin vuosivauhtia viimeisen kuuden vuoden aikana. Vuonna 2018 luomuviljeltyä peltoalaa Suomessa on 12,8 % kaikesta viljelysmaasta. Tärkeimmät tuotantosuunnat luomukotieläintuotannossa ovat naudanliha ja maito. Vuonna 2017 Suomessa oli 742 luomuelintarvikkeita valmistavaa yritystä. Luomun markkinaosuus Suomen päivittäistavarakaupasta oli 2,3 % vuonna 2017. Vuonna 2017 luomua myytiin vähittäiskaupoissa 309 miljoonalla eurolla, missä oli kasvua edellisvuoteen nähden 13 %. Luomun käyttäjiä on Suomessa kaksi miljoonaa. Säännöllisesti luomua käyttävien aikuisten määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2010.

Luomutuotantoa tuetaan EU:n osarahoitteen maaseutuohjelman toimenpiteellä M11 luonnonmukainen tuotanto. Suomessa luonnonmukaista viljelyä tuetaan Manner-Suomen ja Ahvenanmaan maaseutuohjelmien kautta yhteensä 330,5 miljoonalla eurolla ohjelmakaudella 2014-2020. Lisäksi muiden maaseutuohjelman toimenpiteiden kautta (mm. neuvonta, investoinnit, hankkeet) voidaan tukea luonnonmukaisen tuotannon ja jalostuksen kehittymistä joko suoraan tai välillisesti. Luomualan toteuttamiseen oli lisäksi varattu vähän rahaa, ja luomu hyötyy välillisesti muistakin kehittämistoimista (esim. hankintaosaaminen ja elintarvikevientiin tähtäävät toimet).

Luomuviljelty peltoala on kasvanut vajaan prosentin vuosivauhtia viimeisen kuuden vuoden aikana. Vuonna 2018 luomuviljeltyä peltoalaa Suomessa on 12,8 % kaikesta viljelysmaasta. Luomualasta yli puolet on nurmea. Luomuviljasadot ovat pääosin kasvaneet viime vuosina. Tärkein luomuvilja on kaura, jonka sato on noin puolet kaikesta Suomessa tuotetusta luomuviljasta. Luomun osuus on vajaa kolme prosenttia koko Suomen viljantuotannosta. Luomupuutarha- ja perunantuotanto ovat kasvaneet viime vuosina tasaisesti. Tärkeimmät tuotantosuunnat luomukotieläintuotannossa ovat naudanliha ja maito. Luomussa on kaikista Suomen emolehmistä noin 35 %, lampaista 15,7 %, munivista kanoista 6,2 % ja lypsylehmistä 3,4 %. Mustikka, puolukka ja lakka ovat tärkeimmät luomukeruuotteet.

Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä on kasvanut vuodesta 2012 vuoteen 2017 noin viidenneksellä. Vuonna 2017 Suomessa oli 742 luomuelintarvikkeita valmistavaa yritystä.

Arvioinnissa toteutettujen asiantuntijahaastatteluiden mukaan luomu on Suomessa noussut marginaalista ja sen merkitys on suurempi tänä päivänä kuin aikaisemmin. Myönteiset muutokset kuluttajakäyttäytymisessä ja yleisessä suhtautumisessa luomuun ovat kasvattaneet luomutuotteiden kysyntää, minkä myötä niiden myyntikin on kasvanut. Kauppa ja teollisuus ovat myös tehneet luomun kannalta positiivisia strategisia päätöksiä. Luomutuotteiden myynnin volyymit ovat silti kokonaisuudessaan vielä varsin pienet. Luomutuoterhyttäin myynnin määrässä esiintyy lisäksi suuria eroja.

Luomun markkinaosuus Suomen päivittäistavarakaupasta oli 2,3 % vuonna 2017. Vuonna 2017 luomua myytiin vähittäiskaupoissa 309 miljoonalla eurolla, missä oli kasvua edellisvuoteen nähden 13 %. Luomulla on suurin markkinaosuus omassa tuoteryhmässään munissa ja kasviöljyissä. Päivittäistavarakaupoissa luomumyyntiä on eniten hedelmissä, maidossa ja muissa nestemäisissä maitotuotteissa sekä vihanneksissa. Ammattikeittiöissä luomun osuus on kasvanut viime vuosina.

Ammattikeittiöissä luomuna käytetään yleisimmin viljatuotteita, vihanneksia ja kasviksia sekä hedelmiä ja marjoja.

Luomun käyttäjiä on Suomessa kaksi miljoonaa. Säännöllisesti luomua käyttävien aikuisten määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2010. Yli puolet luomua säännöllisesti käyttävistä on aktiivikäyttäjiä, jotka syövät luomutuotteita ainakin viikoittain. Aktiivisimpia luomun käyttäjiä ovat 30–40-vuotiaat naiset ja lapsiperheet, mutta myös miesten osuus on kasvanut.

LUOMU MANNER-SUOMEN MAASEUDUN KEHITTÄMISOHJELMASSA

Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelmalla on tärkeä rooli luonnonmukaisen tuotannon kasvattamisessa ja ylläpidossa. Luonnonmukainen tuotanto tukee ensisijaisesti ohjelman kohdealaa 4A (Biologisen monimuotoisuuden, mukaan luettuina Natura 2000 -alueet ja alueet, joilla on luonnonoloista johtuvia tai muita erityisrajoitteita, ja luonnonarvoltaan arvokkaan maa-

taloustuotannon sekä Euroopan maisemien tilan ennallistaminen, säilyttäminen ja parantaminen). Luonnonmukaista tuotantoa tuetaan toimenpiteillä M11 luonnonmukainen tuotanto sekä M02 neuvonta. Lisäksi toimenpiteestä M04.2 maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden jalostus, markkinoille saattaminen ja kehittäminen tuetaan myös luomuraaka-aineiden jalostusta elintarvikkeiksi ja lyhyitä jalostusketjuja. Toimenpiteen M01 koulutus ja tiedonvälitys alla on mahdollista järjestää luomuun liittyviä koulutuksia, ja yhteistyötoimenpiteen M16.0 kautta voidaan kehittää koko luomutuotantoketjun toimintaa yhteistyönä toimijoiden kesken.

Ohjelman julkisesta rahoituksesta (8,27 miljardia euroa) on toimenpiteelle M11 luonnonmukainen tuotanto varattu noin 4 % eli 326 miljoonaa euroa. Toimenpiteessä tuki kohdennetaan tuotantosuunnan mukaan kasvinviljelytiloille (160 €/ha

vuodessa) ja kotieläintiloille (134 €/ha/v ja luonnonmukaisen viljelyn tuki 160 €/ha/v). Avomaavihannesten viljelyalalle maksetaan 600 €/ha. Luonnonmukaisen tuotannon sitoumukset tehdään viideksi vuodeksi, jonka jälkeen niitä voidaan jatkaa vuosi kerrallaan.³

Vuoden 2017 loppuun mennessä oli luonnonmukaisen tuotannon toimenpiteen sitoumuksista maksettu 151,5 miljoonaa euroa eli noin 48 % toimenpiteen budjetista. Varoja oli sidottu vuoden 2017 loppuun mennessä kuitenkin jo 281,5 miljoonaa euroa eli noin 86 % toimenpiteen kokonaisrahoituksesta. Luonnonmukaisen tuotannon (toimenpide M11) tavoitteena on, että ohjelmakauden loppuun mennessä luonnonmukaisen tuotannon ala Manner-Suomessa on 355 000 hehtaaria. Vuoden 2017 loppuun mennessä 66 % tästä tavoitteesta (eli 235 925 ha) oli saavutettu. Luonnonmukaisen kotieläintuotannon tavoite

ohjelmakauden loppuun mennessä on 70 000 eläinyksikköä. Vuonna 2017 luonnonmukaisen tuotannon korvausta maksettiin 4 236 viljelijälle, joista 194 viljelijää sai myös avomaan vihannesviljelyä koskevaa korkeampaa korvausta. Luonnonmukaisen kotieläintuotannon sitoumuksen tehtäviä viljelijöitä oli 914.⁴

Neuvontatoimenpiteen M02 rahoitus ja tavoitteet on määritelty yhteisesti prioriteetille 4, joka sisältää kohdealat 4A, 4B ja 4C. Näin ollen luomuneuvonnalle ei ole jyvitetty erikseen rahoitusta tai tavoitteita. Syyskuun 2018 alkuun mennessä luonnonmukaisen tuotannon ehdoista oli annettu neuvontaa 2 391 tilalle. Yhteensä luomuneuvontaan liittyviä neuvontatapahtumia oli ollut 4 215 eli joka toisella tilalla oli käyty kaksi kertaa. Neuvontakorvausta oli luomuneuvonnasta maksettu noin 1,207 miljoonaa euroa. Ainoastaan ympäristökorvauksen ehdot ovat luomua suosivampi

³ Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2014–2020, versio 5.0, edellinen muutospäivä 19.3.2018

⁴ Vuotuinen täytäntöönpanokertomus 2017, Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2014–2020

neuvonnan osio.⁵ Maaseutuviraston ylläpitämässä neuvojarekisterissä oli vuoden 2018 helmikuussa yhteensä 82 luomukasvituotannosta ja 46 luomutuotantoeläinten pidosta neuvontaa antavaa tilaneuvojaa.⁶

Muidenkaan Manner-Suomen maaseutuohjelman toimenpiteiden tavoitteita ei ole eritelty tai rahoitusta kohdennettu erikseen luonnonmukaisen tuotannon edistämiseen. Maaseutuviraston tilastoista pystyy kuitenkin koostamaan luomuun liittyvistä hankkeista ja yritystuista koosteen haku-sanalla. Syyskuuhun 2018 mennessä Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta on rahoitettu 14 koulutus- ja tiedonvälityshanketta (3,7 miljoonaa euroa) ja 10 luomuun liittyvää yhteistyöhanketta (2,5 miljoonaa euroa). Maaseutuviraston Hankerekisterin⁷ mukaan Manner-Suomen

maaseutuohjelman luomuun liittyvät koulutus- ja tiedonvälityshankkeet ovat tyypillisimmin yleisiä viljelijäkoulutuksia tai tuki-infoja, joista osa liittyy luomutuotantoon. Keski-Suomessa, Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa on rahoitettu alueellisia luomuhankkeita, joiden tavoitteena oli edistää luomutuotantoa ja -liiketoimintaa.

Tähän mennessä Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta 2014-2020 on tuettu yritysten investointituella 60 luomuelintarvikkeita tuottavaa yritystä. Näistä yrityksistä 28 % (17 kpl) on maatilalla toimivia/maatilataustaisia yrityksiä. Julkista rahoitusta (EU:n ja valtio rahoitusosuudet yhteensä) näihin investointeihin on myönnetty kaikkiaan 14 miljoonaa euroa. Edellä mainituille maatilataustaisille yrityksille myönnetyn rahoituksen määrä oli n. 5 miljoonaa euroa (sisältyy em. 14

miljoonaan). Kaikkiaan elintarvikeyritysten investointeja on tuettu tähän mennessä 50 miljoonalla eurolla. Luomualan yrityksiin kohdistuneen rahoituksen osuus on siten 28 %.

Maaseutuohjelman investointituista pystytään erottamaan luomuinvestoinnit vasta vuoden 2017 alusta lähtien. Sen jälkeen luomutiloille on myönnetty investointitukia 334 kpl, yhteensä avustusta myönnetty 17,4 miljoonaa euroa. Samaan aikaan ei-luomutiloille on myönnetty investointitukia 3164 kpl. Yhteensä investointitukia on myönnetty 176,8 miljoonaa euroa.

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta rahoitettiin myös vuosina 2015–2017 luomualan kehittämisen koordinaatiohanketta, jota veti Pro Luomu ry. Tämän hankkeen tavoitteet-

⁵ Maaseutuviraston Neuvo2020 -tietokanta

⁶ Sari Rannanpää, Tommi Ranta ja Elina Auri. Selvitys Manner-Suomen Maaseudun kehittämisohjelman 2014–2020 neuvontatoimenpiteen toteutuksesta, tuloksista ja alustavista vaikutuksista. Väliraportti 9.4.2018.

⁷ Maaseutuvirasto, Hankerekisteri <http://www.mavi.fi/fi/tietoa-meista/tietopalvelut/Sivut/hankerekisteri.aspx>

na oli muodostaa luomualan kehittäjien tuki- ja kumppanuusverkosto, jolla on tiivis yhteys luomutoimijoihin⁸. Hankkeen budjetti oli 300 000 €.⁹

LUOMU AHVENANMAAN MAASEUDUN KEHITTÄMISOHJELMASSA

Ahvenanmaan maaseudun kehittämisohjelma tukee luomutuotantoa ja luomuun siirtymistä 4,5 miljoonalla eurolla ohjelmakauden 2014–2020 aikana. Luonnonmukainen tuotanto tukee ensisijaisesti prioriteettia 4 (maa- ja metsätalouteen liittyvien ekosysteemien ennallistaminen ja parantaminen). Luonnonmukaista tuotantoa tuetaan suoraan toimenpiteellä M11 luonnonmukainen tuotanto. Lisäksi muiden toimenpiteiden (koulutus ja tiedonvälitys, neuvonta, investoinnit, yhteistyö)

kautta voidaan edistää luomua joko suoraan tai välillisesti.

Ohjelman julkisesta rahoituksesta (58,5 miljoonaa euroa) on toimenpiteelle M11 luonnonmukainen tuotanto varattu noin 7,7 % eli 4,5 miljoonaa euroa. Toimenpiteessä tuki kohdennetaan tuotantosuunnan mukaan kasvinviljelytiloille (260 €/ha vuodessa) ja kotieläintiloille (134 €/ha vuodessa). Yksi- tai monivuotisten puutarhakasvien ja ruokaperunan tuottajille maksetaan 600 € hehtaarilta. Luonnonmukaisen tuotannon sitoumukset tehdään viideksi vuodeksi, jonka jälkeen niitä voi jatkaa.¹⁰

Vuoden 2017 loppuun mennessä oli luonnonmukaisen tuotannon sitoumuksista maksettu

2,85 miljoonaa euroa eli noin 63 % toimenpiteen budjetista. Samaan aikaan varoja oli sidottu noin 3,5 miljoonaa euroa eli noin 77 % toimenpiteen kokonaisrahoituksesta. Ahvenanmaan luonnonmukaisen tuotannon toimenpiteen tavoitteena vuoteen 2020 mennessä on 2 000 hehtaaria viljelysalaa, 25 hehtaaria yksivuotisia puutarhakasveja ja ruokaperunaa sekä 3 hehtaaria luonnonmukaista marja- ja hedelmätuotantoa eli yhteensä 2 028 hehtaaria luomualaa. Vuoden 2017 loppuun mennessä Ahvenanmaalla oli 93 voimassaolevaa luomusitoumusta 3 029 hehtaarille.¹¹ Tavoite oli siis jo vuoden 2017 loppuun mennessä ylittynyt (149 % tavoitteesta). Kiinnostus luomutuotantoa kohtaan on ollut odotettua suurempaa, ja luomutoimenpiteen rahoitusta lisättäneen ohjelmamuu- toksella.

⁸ Pro Luomu ry, Manner-Suomen maaseutuohjelman luomualan kehittämisen koordinaatiohanke 2015–2017. Loppuraportti <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/08/loppuraportti-luomualan-kehittamisen-koordinaatiohanke-voosille-2015-2017.pdf>

⁹ Elina Auri, Kristiina Lahti, Sari Rannanpää, Tommi Ranta, Keimo Sillanpää ja Tommi Ålander. Vaikuttavuusarviointi Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman 2007–2013 ja 2014–2020 valtakunnallisista hankkeista ja koordinaatiohankkeista. Loppuraportti 19.12.2017 <https://www.maaseutu.fi/globalassets/tutkittua-tietoa-ja-kokemuksia/valtakunnalliset-ja-koordinaatiohankkeet-loppuraportti-19.12.2017--final.pdf>

¹⁰ Landsbygdsutvecklingsprogram för Åland 2014 –2020, versio 3.1, edellinen muutospäivä 14.2.2017

¹¹ Vuotuinen täytäntöönpanokertomus 2017, Ahvenanmaan maaseudun kehittämisohjelma 2014–2020

LUOMUOHJELMAN TOTEUTTAMISEN MÄÄRÄRAHAT JA MUU RAHOITUS

Luomu- ja lähiruokaohjelmien toteuttamiseen varatusta määrärahasta, 1,58 miljoonaa euroa/vuosi, vuosina 2012-2015 ja sen jälkeen ruokaketjun kehittämisen määrärahasta on rahoitettu erilaisia toimia luomun edistämiseksi. Hankkeita on rahoitettu noin miljoonalla eurolla. Selvityksiä, tilastoinnin kehittämistä, hyvien käytäntöjen oppaita, messuosallistumisia on rahoitettu noin 300 000 eurolla. Ministeriö tilasi kilpailutuksen perusteella kaksivuotisen kuluttajakampanjan tv:ssä, radiossa ja ostoskärryissä 450 000 eurolla. Luomutilojen avointen ovien tapahtumaa Suomen luonnon päivänä on jo viitenä vuonna rahoitettu yli 20 000

eurolla. Luomuliiton luomupäiviä on tuettu yli 65 000 eurolla.

Hallituksen kärkihankerahoilla on rahoitettu Eviran markkinoillepääsyhanke ja pk-yritysten neuvontahanke elintarvikelainsäädännöstä.¹² Edellisen kustannukset 2016-2018 ovat noin 1 miljoona euroa ja jälkimmäisen 760 000 euroa. Molemmissa hankkeissa huomioidaan myös luomuyritysten tarpeet.

Neuvonnan valtionapumomentilta¹³ on perinteisesti rahoitettu luomuneuvontaa. Tuensaajina ovat olleet Pro Agria, Luomuliitto ja Biodynaaminen yhdistys. Asiakkaita on noin 2 200 vuodessa. Neuvonnan määrärahan pienentyessä, koska suu-

ri osa tilaneuvonnasta siirtyi maaseutuohjelman alaiseen Neuvo2020 -järjestelmään, myös luomuneuvonnan määräraha on pienentynyt vuoden 2013 liki puolesta miljoonasta eurosta 312 000 euroon vuonna 2018.

LUOMUVILJELTY PELTOALA JA LUOMUTILAT

Eviran mukaan¹⁴ vuonna 2018 luomuviljellyn pelloalan määrä Suomessa kasvaa runsaaseen 290 000 hehtaariin eli noin joka kahdeksas suomalaisen peltohehtaari (12,8 %) kasvaa luomua (taulukko 1)¹⁵. Suhteellisesti eniten luomua, 27,7 % peltoalasta, on Pohjois-Karjalassa ja Ahvenanmaalla.¹⁶ Hämeessä luomuviljeltyä peltoa on vähiten, 7,3 % peltoalasta. Eniten luomupeltoja on

¹² Evira, Elintarvikealan pk-yritysten neuvonta ja vientiosaamisen parantaminen <https://www.evira.fi/elintarvikkeet/valmistus-ja-myynti/elintarvikehuoneistot/pk-yritysten-toimintaedellytykset/kehittamishankkeita/elintarvikealan-pk-yritysten-neuvonta-ja-vientiosaamisen-parantaminen--karkihanke/>

¹³ Maa- ja metsätalousministeriö, Harkinnanvaraiset maatalouden ja muiden maaseutuelinkeinojen neuvontaa sekä 4H-toimintaa koskevat valtionavustukset <https://mmm.fi/maatalouden-ja-muiden-maaseutuelinkeinojen-neuvonta-seka-4h-toiminta>

¹⁴ Evira, Luomuvälvönnön tilastot ja tietohaut <https://www.evira.fi/yhteiset/luomu/tilastot-ja-tietohaut/>

¹⁵ Kokonaismäärässä mukana luomuhyväksytyt peltoalat sekä siirtymävaiheessa olevat peltoalat, joita viljellään luonnonmukaisesti, mutta satoa ei vielä voida markkinoida luomutuotteena.

¹⁶ Ålands Statistik och Utredningsbyrå, Andel åkermark med ekologisk odling på Åland 1995–2016, <https://www.asub.ax/sv/ekologisk-hallbarhet-11-andel-akermark-ekologisk-odling-pa-aland-1995-2016>

Pohjois-Pohjanmaalla, missä luonnonmukaista viljelyä harjoitetaan 38 400 hehtaarella. Pienin luomupeltoala, 3 300 hehtaaria, on Lapissa.

Taulukko 1. Luomuviljelyn peltoalan osuus koko maan peltoalasta v. 2012–2018 (Evira).

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (arvio)
Luomuala, %	8,7	9,0	9,4	9,9	10,7	11,4	12,8

Kansainvälisessä tilastoverailussa luvut ovat hieman erilaiset. Eurostatin¹⁷ mukaan vuonna 2016 Suomen luomuala oli 10,47 % peltoalasta, millä se sijoittui Euroopan luomuviljelymaiden kärkiviidennekseen. Suomea suuremmat luomualat olivat tuolloin Itävallassa (21,25 %), Ruotsissa (18,3 %), Virossa (18,02 %), Italiassa (14,19 %), Tsekin tasavallassa (14,0 %) ja Latviassa (13,42 %).

Luomuviljelyyn siirtyy tänä vuonna Suomesa enemmän viljelijöitä kuin 20 vuoteen ja uusia luomutiloja tulee koko maahan lähes 500. Tänä vuonna luomuun siirtyminen alkaa koko maassa noin 32 000 hehtaarella, kun se vuonna 2017 alkoi 18 000 hehtaarella. Asiantuntijoiden mukaan luomuviljelyyn siirtymistä on osaltaan vauhdittanut luonnonmukaisen tuotannon tavanomaista tuotantoa parempi kannattavuus sekä epävarmuus siitä, voiko uusia luomusopimuksia tehdä EU:n maatalouspolitiikan ohjelmakauden 2014–2020 viimeisinä vuosina.

Kannattavuuskertoimen perusteella tavanomaisessa tuotannossa keskimääräinen kannattavuus on 2000-luvun alkuvuosista lähtien heikentynyt selvästi. Maa- ja puutarhatalouden kannattavuuskerroin oli vuonna 2013 keskimäärin 0,40, mutta aleni 0,36:een vuonna 2014 ja edelleen 0,30:een vuonna 2015. Luomutuotannon kannattavuus on selvästi parempi kuin tavanomaisen tuotannon. Vuonna 2015 luomutuotannon kannattavuuskerroin oli 0,64, missä oli hieman parannusta edelli-

seen vuoteen. Vaikka luomutiloilla on tyypillisesti heikommät sadot kuin tavanomaisilla tiloilla, luomutilojen parempi kannattavuus perustuu luomutukiiin, korkeampiin tuotehintoihin, suurempaan tilakokoon sekä alhaisempiin tuotantokustannuksiin.

Manner-Suomen maaseutuohjelman ja Luomualan kehittämissohjelman tavoite 20 prosentin luomupeltoalasta vuoteen 2020 mennessä ei tälläkään menolla tule täyttymään, vaikka uusia luomutiloja tulisi vuosina 2019 ja 2020 yhtä paljon kuin tänä vuonna. Silloinkin luomuviljelyn peltoalan määrä vuonna 2020 jäisi noin 16 prosenttiin.

Eviran vuoden 2018 arvioiden perusteella Suomessa on noin 5 100 luomutilaa, joista vajaa viidesosa (1 075) luomueläintiloja. Koko maan aktiivituloista luomutilojen osuus nousee Eviran arvion mukaan 10,6 prosenttiin (taulukko 2). Eniten luomutiloja on Pohjois-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla. Uusia luomutiloja on syntynyt vuonna 2018

¹⁷ Eurostat, Organic Farming Statistics https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics

eniten Varsinais-Suomeen sekä Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaalle. Selvästi suurin luomutilojen osuus aktiivituloista oli Ahvenanmaalla, 41,7 %. Seuraavina olivat Pohjois-Karjala (19,8 %), Kainuu (17,7 %), Pirkanmaa (13,6 %), Uusimaa (12,6 %) ja Pohjois-Pohjanmaa (12,2 %).

Taulukko 2. Luomutilojen osuus koko maan aktiivituloista v. 2012–2018 (Evira).

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (arvio)
Luomutilat, %	7,2	7,4	7,9	8,3	8,8	9,5	10,6

Luomutilalla on nyt peltoa keskimäärin noin 58 hehtaaria, mikä on puolitoista hehtaaria enemmän kuin vuonna 2017 ja liki 12 hehtaaria enem-

män kuin vuonna 2012. Viljelyalaltaan suurimmat luomutilat ovat Lapissa (ka 76,7 ha/tila) ja Pohjois-Pohjanmaalla (ka 75,1 ha/tila). Pienimmät luomutilat puolestaan löytyvät Ahvenanmaalta (ka 25,3 ha/tila).

Vaikka luomupeltojen ala ja osuus kaikista viljelyistä aloista on kasvanut tasaisesti viimeisen kauden vuoden aikana, on huomattava, että suuri osa luomupeltoalasta ei tuota myyntikasveja. Nimittäin Manner-Suomessa luomualasta yli puolet on nurmentuotannossa, Ahvenanmaalla jopa 70 %. Luomutiloilla nurmien osuus peltoalasta on suurempi kuin tavanomaisilla tiloilla, mutta luomutilojen nurmien rakenne on erilainen kuin tavanomaisilla tiloilla. Luomutiloilla on tavanomaisia tiloja enemmän valkuaisnurmia ja vähemmän viherlan-

noitusnurmia. Suurimmat luomunurmialat ovat Pohjois-Pohjanmaalla, Pohjois-Savossa, Pohjois-Karjalassa ja Pirkanmaalla.

LUOMUVILJASATO

Vuoden 2017 luomuviljasato, 95 miljoonaa kiloa, oli 19 % suurempi kuin vuonna 2016. Määrä oli 2,8 % Suomen koko viljantuotannosta. Luomurukiin osuus koko maan rukiin tuotannosta oli 5,1 % ja luomukauran vastaavasti 5,8 %. Yli puolet luomuviljasadosta oli kauraa, 59 miljoonaa kiloa, jossa oli vuodesta 2016 kasvua 23 % (taulukko 3).¹⁸

Taulukko 3. Luomuvehnan, -rukiin, -ohran ja -kauran sato v. 2016–2017, milj. kg, muutos % (Luonnonvarakeskus¹⁹).

	2016	2017	Muutos 2016–2017, %
Vehnä	7,6	11,1	46
Ruis	7,8	5,8	-25
Ohra	8,1	10,6	31
Kaura	47,9	59,2	23

¹⁸ VYR <https://www.vyr.fi/fin/luomu/>

¹⁹ Luke, Luomusatotilasto <http://stat.luke.fi/luomusatotilasto>

Noin neljäsosa tärkeimpien luomuviljojen sadosta v. 2017 korjattiin Varsinais-Suomessa, jossa satomäärä oli suurin kaikkien neljän viljalajin osalta. Koko maan luomuvehnäsadosta saatiin Varsinais-Suomessa 30,6 % (3,4 milj. kg). Uudellamaalla luomuvehnäsato nousi liki 30 prosenttiin (3,3 milj. kg) koko maan luomuvehnän tuotannosta. Luomurukiin kohdalla Varsinais-Suomen osuus oli 27,6 % (1,6 milj. kg), millä se oli selvästi suurin luomurukiin tuotantoalue Suomessa. Luomuohraa puolestaan tuotettiin Pohjanmaalla yhtä paljon kuin Varsinais-Suomessa (molemmissa 2,1 milj. kg) ja näiltä kahdelta alueelta saatiinkin yhteensä 40 % koko maan vuoden 2017 luomuohrasadosta. Varsinaissuomalaisen luomukauran (13,6 milj. kg) osuus Suomen luomukaurasadosta oli 23 %. Toiseksi suurin luomukaurasato saatiin Uudellamaalla (13,2 % ja 7,8 milj. kg).²⁰

²⁰ Luke, Luomusato alueittain http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE__02%20Maatalous__04%20Tuotanto__18%20Luomusatotilasto/02_Luomusato_ELY.px/?rxid=3402e5f1-bde6-4e0b-838d-acd16257d03b

Vilja-alan yhteistyöryhmän luomuviljan tarjonnasta ja kysynnästä 2017/2018 laatiman arvion mukaan suomalainen luomuviljan tuotanto vastaa kysyntään ainoastaan kauran osalta, mistä viljaa riittää myös vientiin. Luomuvehnän kohdalla turvaututaan osittain tuontiviljaan ja luomurukiin ja -ohran kysyntään vastataan käyttämällä aiempia varastoja.

LUOMUKOTIELÄINTILAT JA NIIDEN TUOTANTO

Valtaosa suomalaisista luomukotieläintiloista tuottaa naudanlihaa tai maitoa. Maassamme on Eviran mukaan 154 luomulypsykarjatilaa. Niiden määrä on pysynyt jokseenkin samana viimeiset 15 vuotta, mutta tuotanto on moninkertaistunut ja yksikkökoko kaksinkertaistunut. Luomusianlihaa tuottavia tiloja on 13 ja luomubroileritiloja kolme. Luomu-

kananmunia puolestaan tuottaa 51 tilaa. Kaiken kaikkiaan luomukotieläintilojen määrä on hienoisesti kasvanut (+15 kpl) vuodesta 2016 vuoteen 2017 tultaessa.

Yleisimmistä luomukotieläimistä lampaiden ja sikojen määrät ovat pienentyneet vuonna 2017 edellisvuoteen verrattuna, mutta muiden eläinten määrät ovat kasvaneet (taulukko 4). Suurin kasvu on luomubroilereissa, noin 29 %. Myös alle 8 kk:n ikäisten luomusonnien määrä on kasvanut merkittävästi, noin 15 %. Verrattuna tavanomaisen tuotannon eläinmääriin varsinkin emolehmien kohdalla luomueläinten osuus on huomattava.

Taulukko 4. Yleisimpien luomukotieläinten määrät ja osuudet kaikista lajin kotieläimistä v. 2016–2017 (Evira ja Luonnonvarakeskus).

	2016		2017		Muutos 2016–2017
	kpl	% kaikista	kpl	% kaikista	%
Lypsylehmä	8432	3,1	9128	3,4	8,3
Nauta alle 8 kk	13746	-	15838	-	15,2
Hieho, siitossoppi, lihanauta	19968	-	21617	-	8,3
Emolehmä	18340	32,0	20255	34,9	10,4
Lammas	25080	16,0	24439	15,7	-2,6
Sika	5456	0,4	5074	0,4	-7,0
Munivat kanat	203772	5,7	231267	6,2	13,5
Broilerit	21719	0,3	26204	0,3	28,7

Eniten luomuemolehmiä on Pohjois-Pohjanmaalla, jossa luomuna kasvatettiin 15 % koko maan vuoden 2017 emolehmämäärästä. Luomulampaita oli eniten Varsinais-Suomessa (22 %), samoin munivia kanoja (57 %). Luomulypsylehmien tärkein kasvatusalue puolestaan oli Etelä-Pohjanmaa, jos-

sa niiden osuus oli 27 % koko maan luomukasvatettujen lypsylehmien määrästä.²¹

Luomulihaa tuotettiin Suomessa noin 3,8 miljoonaa kiloa vuonna 2017 (taulukko 5). Luomulihaantuotanto väheni edellisvuodesta noin 10 %. Kaikesta luomulihasta kaksi kolmasosaa oli nautaa. Luomunaudanlihaa ei kuitenkaan tuoteta kaikkeen naudanlihaantuotantoon suhteutettuna kuin 3,1 %. Luomulihaan osuus kaikista lihantuotannosta oli suurin lampaanlihan kohdalla liki neljänneksen osuudella. Sen sijaan luomusianlihan osuus kaikista sianlihasta on ainoastaan 0,5 %.

Taulukko 5. Luomulihaan tuotanto (liha luullisena) v. 2014–2017. (Luonnonvarakeskus (2016–2017) ja Pro Luomu/TNS Gallup Oy (2014–2015)) *Siipikarjanlihan luvut 2017 eivät ole käytettävissä tietosuojan takia.

	Luomua, milj. kg				Luomun osuus, %			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Nauta	2,1	2,95	2,91	2,62	2,6	3,4	3,4	3,1
Sika	0,7	0,72	0,95	0,84	0,4	0,4	0,5	0,5
Lammas	0,2	0,27	0,32	0,32	22,4	23,0	24,9	24,8
Siipikarja	0,08	0,21	0,18	*	0,1	0,2	0,1	*

Luomumaidon ja -kananmunien tuotanto lisääntyi vuoteen 2016 verrattuna reippaasti: maidon 13,6 % ja kananmunien 16,5 % (taulukko 6). Vaikka luomun osuus maidon ja kananmunien kokonaistuotannosta on viime vuosina kasvanut, jää se vielä muutamiin prosentteihin.

²¹ Evira, Luomueläinmäärien yhteenveto ELY-keskuksittain 2017.

Taulukko 6. Luomumaidon ja -munien tuotanto v. 2014–2017 (Luonnonvarakeskus).

	Luomua, milj. l/kg				Luomun osuus, %			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Maito, milj. litraa	47,2	54,2	55,1	62,6	2,0	2,3	2,4	2,7
Kananmunat, milj. kg	2,8	3,1	3,33	3,88	4,5	4,7	5,0	5,7

LUOMUPUUTARHATUOTANTO

Luomupuutarhatuotannossa hehtaarimäärät ovat selvässä kasvussa. Tähän on osaltaan vaikuttanut avomaan luomuvihannesviljelylle ohjelmakaudelle 2014–2020 huomattavasti korotettu tukitaso. Vuonna 2017 avomaan luomuvihanneksia viljeli 176 yritystä yhteensä 771 hehtaarilla (taulukko 7 seuraavalla sivulla). Avomaan luomuvihannesten

tuotantoala yli kaksinkertaistui vuoteen 2016 verrattuna, kun samalla 12 uutta yritystä aloitti avomaan luomuvihannestuotannon. Luomutomaatin tuotannon parissa toimivien yritysten määrä väheni vuodesta 2016 vuoteen 2017 tultaessa kahdella, mutta tuotantomäärä pysyi lähes ennallaan. Kasvihuonekurkkuja tuottavien yritysten määrä pieneni myös yhdellä yrityksellä, mutta tuotannon pinta-ala pysyi ennallaan ja satomäärä kasvoi

yli kolmanneksen verrattaessa vuotta 2017 edellisvuoteen. Luomumarjoja tuotettiin 590 hehtaarilla ja mukana oli neljä uutta yritystä. Yli puolet luomupuutarhamarjasadosta oli mansikkaa. Luomumenoita tuotettiin 67 hehtaarilla, alalle tuli kaksi uutta yritystä. Luomuomenasato lähes kolminkertaistui edellisvuodesta.

Taulukko 7. Luomuviljely-yritykset, viljelypinta-ala ja sato v. 2016–2017 (Luonnonvarakeskus).

	2016			2017			Muutos 2016–2017		
	Yrityksiä, kpl	Pinta-ala, ha	Sato, 1000 kg	Yrityksiä, kpl	Pinta-ala, ha	Sato, 1000 kg	Yrityksiä, kpl	Pinta-ala, ha	Sato, 1000 kg
Avomaan-vihannekset yht.	164	282	3495	176	771	3802	12	489	307
Tarhaherne	36	47	80	46	481	367	10	434	287
Valkokaali	17	13	297	16	20	530	-1	7	233
Porkkana	50	71	2318	53	75	2145	3	4	-173
Ruokasipuli	54	22	247	52	20	222	-2	-2	-25
Muut avom. vih.	127	130	553	137	174	538	10	44	-15
Tomaatti	20	5	962	18	4	958	-2	-1	-4
Kasvihuonekurkku	13	1	279	12	1	390	-1	0	111
Marjat yht.	240	549	488	244	590	581	4	41	93
Mansikka	138	142	288	138	169	346	0	27	58
Herukat	129	324	131	134	339	158	5	15	27
Vadelma	67	20	29	65	20	18	-2	0	-11
Muut marjat	78	63	40	80	62	59	2	-1	19
Omena	70	58	123	72	67	346	2	9	223

Myös luomuperunasato on kasvanut viime vuosina. Kun se oli vuonna 2015 vielä alle 5 miljoonaa kg, oli se vuonna 2017 jo yhteensä 9,4

miljoonaa kg. Eniten luomuperunaa tuotetaan Etelä-Pohjanmaalla (3,8 milj. kg v. 2017) ja Pohjanmaalla (2,9 milj. kg v. 2017). Yhteensä näillä

kahdella alueella tuotetaan suomalaisesta luomuperunasta runsaat 71 %.²²

LUOMUKERUU

Suomessa on jo vuosia ollut maailman suurin sertifioitu luomukeruualue²³. Tuoreimman tilastotiedon (Evira 2017) mukaan Suomessa on sertifioituja luomukeruualueita noin 12 miljoonaa hehtaaria. Alueet sijaitsevat pääosin pohjoisessa Suomessa – Lapissa, Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla. (Vuorela E. 2018. Luomukeruualueiden sertifiointi Suomessa, nykytila, haasteet ja mahdollisuudet ja seuraava kuva.)

²² Luke, Luomusato alueittain http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE__02%20Maatalous__04%20Tuotanto__18%20Luomusatotilasto/02_Luomusato_ELY.px/?rxid=3402e5f1-bde6-4e0b-838d-acd16257d03b

²³ Luomukeruualueeksi hyväksytään alueet, joissa ei ole käytetty viimeisten kolmen vuoden aikana kemiallisia lannoitteita eikä kasvinsuojeluaineita. Myös vähimmäisetäisyys teistä on määritetty.

Kuva 2. Luomukeruualueet ELY-keskusalueittain Suomessa. (<https://www.helsinki.fi/fi/ruralia-instituutti/luomumetsista-moneksi#section-41389>)

Mustikka, puolukka ja lakka ovat tärkeimmät luomukeruuotteet. Vuoden 2017 sääolot eivät olleet luonnonmarjoille suotuisat, minkä vuoksi sato jäi lakkaa lukuun ottamatta heikoksi. Luomulakkoja kerättiin myyntiin ennätysmäärä, noin 130 000 kg (taulukko 8).

Taulukko 8. Luomuluonnonmarjojen kauppaan tulo v. 2012–2017.
(Marsi 2017 – Luonnonmarjojen ja -sienten kauppaantulomäärät vuonna 2017, Mavi)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
MUSTIKKA						
kauppaan tulo, kg	870 386	856 337	3 044 394	1 301 037	3 272 395	824 968
kilohinta, €/kg	1,68	1,40	1,67	1,26	1,12	1,81
poimintatulo, €	1 459 895	1 198 872	5 081 842	1 644 385	3 679 481	1 493 107
PUOLUKKA						
kauppaan tulo, kg	501 062	757 153	759 342	664 867	1 470 521	292 416
kilohinta, €/kg	1,30	1,06	0,83	1,00	0,84	0,92
poimintatulo, €	651 136	799 056	631 756	665 090	1 230 385	269 526
LAKKA						
kauppaan tulo, kg	14 350	4 619	89 876	106 314	94 492	129 889
kilohinta, €/kg	12,05	8,50	11,76	8,81	7,14	6,11
poimintatulo, €	172 900	39 262	1 056 634	937 060	675 117	793 316

LUOMU PÄIVITTÄISTAVARAKAUPASSA

Luomun markkinaosuus Suomen päivittäistavara-kaupasta oli 2,3 % vuonna 2017, kun se vuonna 2016 oli vielä kaksi %. Tanskassa ja Ruotsissa luomutuotteiden markkinaosuus vuonna 2016 oli selvästi suurempi: Tanskassa 9,9 % ja Ruotsissa 7,0 %.

Vuonna 2016 luomua ostettiin Suomessa asukasta kohden 50 eurolla, Ruotsissa 177 eurolla ja Tanskassa 191 eurolla. Vuodesta 2012 vuoteen 2017 luomun myynti on noussut Suomessa yli 50 %.²⁴ Vuonna 2017 luomua myytiin vähittäiskaupoissa

²⁴ Pro Luomu ry, Suomalaiset ja Luomu 2017 <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/suomalaiset-ja-...>

309 miljoonalla eurolla, missä oli kasvua edellisvuoteen nähden 13 %. Luomun kasvun taustalla ovat erityisesti kuluttajatrendit sekä uudet tuotteet. Lisäksi hintojen alennukset ovat madaltaneet kuluttajien kynnystä ostaa luomua.²⁵ Luomulla on suurin markkinaosuus omassa tuoteryhmässään munissa ja kasviöljyissä. Päivittäistavara-kaupoissa luomumyyntiä on eniten hedelmissä, maidossa ja muissa nestemäisissä maitotuotteissa sekä vihanneksissa.²⁶

LUOMUN KÄYTTÄJÄT JA LUOMUMERKIN TUNNETTUUS

Luomun käyttäjiä on Suomessa kaksi miljoonaa. Säännöllisesti luomua käyttävien aikuisten määrä on 150 000 suurempi kuin kaksi vuotta sitten ja 400 000 suurempi kuin vuonna 2010. Yli puolet

luomua säännöllisesti käyttävistä on aktiivikäyttäjiä, jotka syövät luomutuotteita ainakin viikoittain. Luomua kokonaan vieroksuvienv joukko on pienentynyt 10 prosenttiin, kun osuus oli 14 % vuonna 2015.²⁷

Luomun käyttö on laajentunut eri väestöryhmien, tulo- ja koulutusluokkien keskuuteen sekä pääkaupunkiseudulta suuriin kaupunkeihin. Aktiivisimpia luomun käyttäjiä ovat 30–40-vuotiaat naiset ja lapsiperheet, mutta myös miesten osuus aktiivikäyttäjistä on kasvanut. Aktiivikäyttäjistä yli kaksi kolmasosaa on lisännyt luomutuotteiden käyttöä. Barometriin vastanneista noin kaksi kolmesta ostaisi lisää luomuelintarvikkeita, jos ne olisivat halvempia. Hinnan merkitys kuluttajan valinnoissa on kuitenkin pienempi kuin vuonna 2015 tehdyssä luomun kuluttajabarometrissä.

EU:n luomumerkin tunnistaa varmuudella 21 % suomalaisista. Sen myös tietää olevan käytössä koko EU:ssa 21 % suomalaisista.²⁸

LUOMUELINTARVIKKEITA VALMISTAVAT YRITYKSET

Eviran Luonnonmukaisen tuotannon valvontareporttien mukaan luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä on kasvanut vuodesta 2012 vuoteen 2017 noin 19 % (taulukko 9). Luomualkoholia valmistavien yritysten lukumäärä on ilmoitettu Eviran valvontaraporteissa ensimmäisen kerran vuonna 2015. Niiden määrä on myös lisääntynyt vuoteen 2017 tultaessa, mutta hitaammin.

[luomu-2017.pdf](#)

²⁵ Maaseudun Tulevaisuus 3.2.2016 "Pro Luomu: Hintojen lasku alensi kynnystä ostaa luomua"

²⁶ Pro Luomu ry, Luomu Suomessa 2017 https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/04/luomu_suomessa_2017.pdf

²⁷ Pro Luomu ry, Luomun kuluttajabarometri 2017 <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/luomun-kuluttajabarometri-2017.pdf>

²⁸ Pro Luomu ry, Suomalaiset ja Luomu 2017 <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/suomalaiset-ja-luomu-2017.pdf>

Taulukko 9. Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä v. 2012–2017 ja muutos 2012–2017 (%) sekä luomualkoholiyritysten määrä v. 2015–2017. (Evira)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Muutos 2015– 2017, %	Muutos 2012– 2017, %
Luomuelintarvike- yritykset	624	621	651	674	697	742	10,1	18,9
Luomualkoholi- yritykset	-	-	-	109	116	116	6,4	-

LUOMURUOAN OSUUS AMMATTIKEITTIÖSSÄ

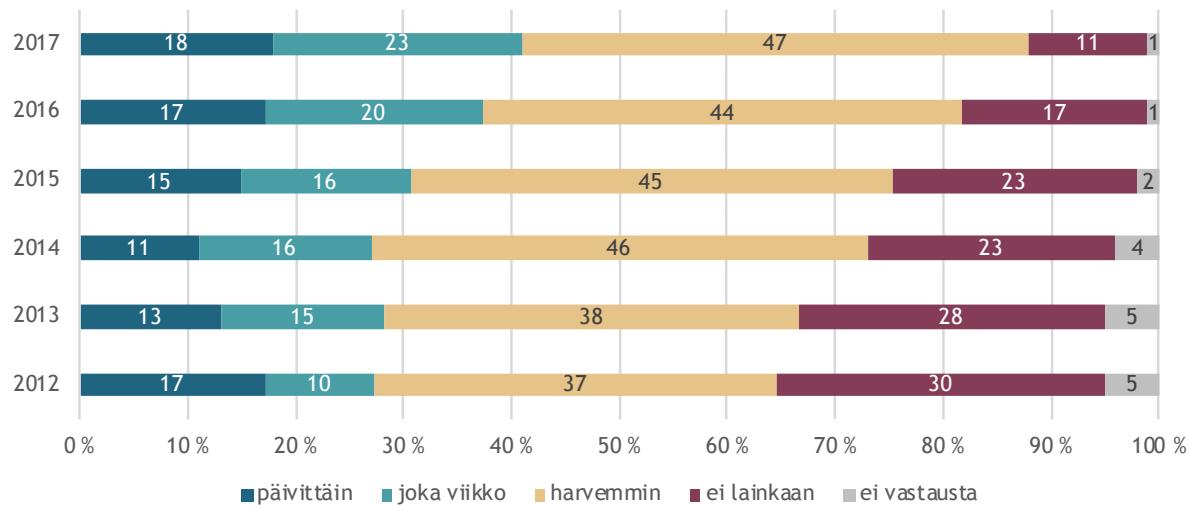
Taloustutkimuksen (Taloustutkimus Oy/ Food Service Feedback 2017) mukaan luomutuotteiden käyttö ruokapalveluissa on viime vuosina selvästi kasvanut (kuva 3). Luomutuotteiden päivittäisen käytön osuus on kasvanut vain yhdellä prosenttiyksiköllä vuodesta 2012 vuoteen 2017, koska vuonna 2012 päivittäinen käyttö näyttää olleen poikkeuksellisen runsasta. Kun tarkastellaan samana aikana luomutuotteiden vähintään viikoit-

taisen käytön kehittymistä ammattikeittiöissä, muutos 27 prosentista 41 prosenttiin on aivan toisella tasolla. Samalla tavoin luomun yleistyminen näkyy niiden ammattikeittiöiden osuudessa, jotka eivät käytä luomutuotteita ollenkaan. Vuonna 2012 näitä ruokapalveluja oli melkein kolmasosa, mutta vuonna 2017 enää 11 %.

Ammattikeittiöissä luomuna käytetään yleisimmin viljatuotteita, vihanneksia ja kasviksia sekä hedelmiä ja marjoja. Yleisimmät syyt luomutuotteiden käyttöön ammattikeittiöissä ovat ympäristöasiat, hyvä maku ja eettisyys. Luomun käytön voi odottaa lisääntyvän edelleen, varsinkin kun elokuusta 2017 lähtien koulujakelutukea on maksettu korotettuna luomumaidolle, -hedelmille ja -vihanneksille.²⁹

²⁹ Pro Luomu ry, Luomu Suomessa 2017 https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/04/luomu_suomessa_2017.pdf

Luomun käyttöiheys ruokapalveluissa

Kuva 3. Luomutuotteiden käyttöiheys ruokapalveluissa v. 2012–2017 (%). (Luomu Suomessa 2017, Pro Luomu, jonka lähteenä Taloustutkimus Oy/ Food Service Feedback 2017)

LUOMUTUOTTEIDEN VIENTI

Suomesta viedään luomutuotteita sekä teollisuuden että päivittäistavarakauppaan. Luomuviennin asiakkaina ovat teollisuus, tukkuportaan toimijat sekä päivittäistavarakaupan ketjut. Kaiken kaikkiaan Suomesta viedään luomutuotteita arviolta 10-14 miljoonan euron arvosta ja pääosa viennistä muodostuu viljaketjussa. (Organic Food Finland.)

Tärkein luomuviennin raaka-aine on kaura erilaisiksi tuotteiksi jalostettuna. Luomukaurasta valmistetaan vientiin esimerkiksi luomuhiutaleita ja -jauhoja. Suomessa valmistetuista luomukauratuotteista valtaosa menee vientiin. Muita suomalaisia luomuvientituotteita ovat luomuleipä, -perunajauho, -luonnonmarjat, -koivunmahla ja luomulakritsa. Tärkeimmät vientimaat ovat Saksa, Ranska, Tanska ja Ruotsi. Luomua vieviä yrityksiä kiinnostavat myös Yhdysvaltojen sekä joidenkin Aasian ja Lähi-idän maiden voimakkaasti kasvavat luomumarkkinat. Viime vuosina kaikkiaan noin 60

yrittäjä on vienyt luomutuotteita Suomesta ulkomaille, mutta niistä muutama suurin vastaa pääosasta vientiä.³⁰

Parhaimmillaan Suomen vuotuinen luomuvienti voisi nousta jopa sataan miljoonaan euroon, josta puolet olisi luomumeijerituotteita. Suomalaisen luomuviennin kasvun suurin este on puola raaka-aineesta, mutta viennin kasvattaminen edellyttää myös viennin edistämistoimia julkiselta sektorilta sekä yritystasolla tehtäviä strategisia valintoja.³¹

3.2 EU:n uusi luomuasetus

Euroopan Parlamentin ja Neuvoston asetus (EU 2018/848) luonnonmukaisesta tuotannosta ja luonnonmukaisesti tuotettujen tuotteiden merkinnöistä eli EU:n uusi luomuasetus hyväksyttiin

keväällä 2018. Vuoden 2021 alussa se kumoaa EU:n vanhan luomuasetuksen (EY) N:o 834/2007. Uusi luomuasetus pyrkii sisämarkkinoiden toimivuuteen yhtenäistämällä EU:n luonnonmukaisen tuotannon säädöksiä ja rajaamalla jäsenmaille sallittuja poikkeuksia. Uusi luomuasetus kattaa luomutuotannon tavoitteet ja periaatteet, tuotantosäännöt, merkinnät, sertifiointin, valvonnan sekä kolmansien maiden kanssa käytävän kaupan. Tätä raporttia kirjoitettaessa komissio ei vielä ollut antanut ehdotuksia toimeenpanoasetuksista.

Muutosta vanhaan luomuasetukseen on muun muassa asetuksen laajuus, sillä se kattaa elävät ja jalostamattomat maataloustuotteet (eläimet, kasvit, siemenet, sienet), jalostetun ruuan sekä rehun. Lisäksi asetuksen liitteessä I on lista tuotteista, jotka eivät kuulu näihin kategorioihin, mutta ne voidaan sertifioida luomutuotteiksi. Asetus vahvistaa luomuketjun jäljitettävyyttä sillä, että luomutuot-

tannossa vaaditaan nykyistä tiukemmin luomusiementen ja luomueläinten käyttöä luomuelintarviketuotannossa. Poikkeukset tavanomaisen lisäysaineiston ja tavanomaisen eläinaineksen käytössä jatkuvat enintään vuoteen 2035 saakka.

Asetuksessa määritellyissä luomutuotannon periaatteissa korostettiin aiempaa enemmän yhteyttä maaperään. Viljeltävät kasvit on nimittäin tuotettava maapohjaan tai peruskallioon yhteydessä olevalla elävällä maaperällä tai elävällä maaperällä, johon on sekoitettu luonnonmukaisessa tuotannossa sallittuja aineita. Näin ollen kasvihuoneissa hydroponinen viljely tai viljely rajoitetuissa kasvialustoissa on rajattu luomutuotannon ulkopuolelle. Suomi sai kymmenen vuoden siirtymäajan rajoitettujen kasvialustojen käytölle, sillä suurin osa suomalaisista luomutuotetuista tuotteista tuotetaan kasvialustoilla kasvihuoneissa. Uutta kasvialusta-

³⁰ Pro Luomu ry, Luomu Suomessa 2017 https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/04/luomu_suomessa_2017.pdf

³¹ Erkki Pöytäniemi, Luomutuotteiden vientipotentiaalin analyysi (2013) <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/04/luomutuotteiden-vientipotentiaalin-analyysi.pdf>

tuotantoa ei enää voi perustaa. Sen sijaan yrttien ja taimien kasvatusta ruukuissa on sallittua.³²

Uuden asetuksen tavoitteissa mainitaan lyhyiden jakeluketjujen ja EU:n paikallisen tuotannon suosiminen. Tätä tukee mm. pienten luomutuottajien ryhmäsertifiointi, joka mahdollistaa pienten luomutuottajien markkinoillepääsyn. Valvonnassa siirrytään riskiperusteisuuteen, ja pienemmän riskin tiloilta ja jalostuslaitoksilta vaaditaan valvontakäynti joka toinen vuosi nykyisen jokavuotisen käynnin sijaan. Jos tuottajalla ei ole jalostus- tai suoramyyntitoimintaa eikä aiempia puutteita valvonnassa, tila voidaan laskea vähäriskiseksi. Valvonnassa muuttuu myös se, että enää ei luomuvälvontaa saa delegoida luonnollisille henkilöille.

Luomuvälvontaa laajennetaan myös vähittäiskaupan puolelle, mikäli luomutuotteita myydään pakkaamattomana yli tietyn rajan. Tämä vaikuttaa Suomessa suurimpaan osaan vähittäiskauppoista, joissa myydään luomubanaaneja ja muita hedelmiä irtotavarana.³³

Uuden luomuasetuksen myötä luomutuotteiden tuonti kolmansista maista harmonisoituu siten, että kaikkien EU:hun tuotujen luomutuotteiden tulee täyttää samat vaatimukset kuin EU:ssa tuotettujen luomutuotteiden. Tähän asti tuontituotteet on sertifioitu kolmansien maiden vastaavien kansallisten sääntöjen mukaisesti, jotka EU on tunnustanut omia luonnonmukaista tuotantoa koskevia sääntöjään vastaaviksi.³⁴

³² Pro Luomu ry, EU:n luomuasetus etenee – vuosien epävarmuus päättyi <https://proluomu.fi/eun-luomuasetus-etenee/>

³³ IFOAM EU Group, The new EU organic regulation - what will change? <https://www.ifoam-eu.org/fr/organic-regulations/new-eu-organic-regulation-what-will-change>

³⁴ Euroopan komissio – Taustatiedote, Uusi luomuasetus http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-4686_fi.htm

4 Luomuohjelman tavoitteet ja toteutus

Luomualan kehittämissohjelmassa on kolme päätavoitetta: luomutuotannon määrän lisääminen, kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen ja luomuruoan saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta. Luomuohjelman tavoitteet koskevat laajaa toimijakenttää aina tutkimuksesta, viljelijästä, jalostuksesta ja viestinnästä loppukäyttäjään asti. Vaikutuksia tavoitellaan koko luomualan toimintaympäristöön.

4.1 Luomutuotannon määrän lisääminen

Luomualan toimintaympäristöä käsitelleessä raportin luvussa 3 on kuvattu alan kehitystä keskeisten luomualaa koskevien tilastojen ja muiden

dokumenttien valossa. Seuraavaan taulukkoon (taulukko 10) on koottu tiivistettynä pääasiassa tuon aineiston pohjalta havaintoja, jotka koskevat

luomuohjelman luomutuotannon määrän lisäämistavoitetta koskevien toimenpiteiden tähänastista toteutumista.

Taulukko 10. Luomutuotannon määrän lisääminen.

Tavoite: Lisätään luomutuotannon määrää			
Toimenpide	Vaikuttavuuden mittari	Arviointikysymys	Tulos tilasto- ja dokumenttiaineiston perusteella
Luomutuotannon sitoumuksiin osoitetaan tarvittavat määrärahat	Luomuviljelyn peltoalan osuus	Missä määrin luomuviljelyn peltoala on kasvanut?	<ul style="list-style-type: none"> Kaudelle 2014-2020 on varattu Manner-Suomessa 326 milj. € ja Ahvenanmaalla 4,5 milj. € Kiinnostus luomutuotantoa kohtaan on ollut suurta. Luomutuotannon sitoumuksiin osoitetut määrärahat eivät riittäne ohjelmakauden loppuun saakka Manner-Suomessa ja Ahvenanmaalla Peltoala on kasvanut 4,1 prosenttiyksikköä vuodesta 2012 vuoteen 2018 (8,7 % -> 12,8 %) Yli puolet luomuviljelystä peltoalasta on nurmea
EU-lainsäädännössä kansalliset tarpeemme huomioidaan erityisesti valvonnan järjestämisessä	Suomen ehdotusten huomioonotto	Miten Suomen ehdotukset on huomioitu?	<ul style="list-style-type: none"> EU:n uusi luomuasetus astuu voimaan 1. tammikuuta 2021. Uuteen luomuasetukseen hyväksytty muutos riskiperusteisesta tarkastustavasta on historiallinen ja Suomen pitkäaikainen tavoite. Se vähentää tarkastuskäyntien tarvetta merkittävästi tilojen osalta, joilla ei ole ollut poikkeamia kolmeen vuoteen. Eli käytännössä suurimmalle osalle Suomen luomutiloista ei enää tarvitse tehdä fyysistä tarkastusta kuin joka toinen vuosi. Toimintapa, jossa ei vaadita rutiinomainen fyysisiä tarkastuskäyntejä joka vuosi, mahdollistaa nykyistä paremmin myös sähköisten järjestelmien käytön. (Sampsa Heinonen 20.11.2017, maaseuduntulevaisuus.fi) Suomi on ollut tyytymätön osaan uuden luomuasetuksen ehdoista, erityisesti kasvualustoja koskevaan kohtaan. Uudessa asetuksessa sääntönä on, että luomukasvihuoneiden kasvien juurien täytyy olla maassa. Suomi saa yhdessä Ruotsin ja Tanskan kanssa kuitenkin jatkaa kasvualustojen käyttöä vuoteen 2030 saakka. (https://mmm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/luomuasetuksen-neuvottelutulos-on-suomelle-pettymys) Suomen kannalta ongelmallista uudessa asetuksessa on myös vähittäiskaupan velvoittaminen pakkaamattomien tuotteiden valvontaan sekä muun muassa siementen käyttöä ja tuotantoa koskevat säännöt. (https://proluomu.fi/eun-luomuasetus-etenee/)
Kotieläintilojen siirtymistä luomuun kehitetään investointituen ehtoja ja kevennetään eläinsuojien ympäristölupamenettelyä	Luomukotieläintilojen määrä	Missä määrin luomukotieläintilojen määrä on kasvanut? Mitkä tekijät ovat edesauttaneet/ hidastaneet luomuun siirtymistä?	<ul style="list-style-type: none"> Suomessa on 1 075 luomukotieläintilaa. Niiden määrä on kasvanut noin viidelläkymmenellä vuodesta 2017 vuoteen 2018 tultaessa. Luomutuotteiden markkinoiden kasvu ja tavanomaisen tuotannon heikko kannattavuus ovat edistäneet luomutuotannon kasvua. Luomutuotannon kannattavuuskerroin oli 0,64 vuonna 2015, kun tavanomaisessa tuotannossa se oli 0,30. Luomubroilerin tuen ehtoja tarkistettu kansallisessa lainsäädännössä, ymoaristo-lupamenettelyä uudistetaan Eläinsuojien siirtämiseksi ympäristölupamenettelyä siitä yksinkertaisempaan ilmoitusmenettelyyn on tehty esitys ympäristönsuojelulain muuttamisesta (HE 94/2018 vp).
Luomuvalkuaisrehun omavaraisuutta nostetaan	Luomuvalkuaisrehun omavaraisuutta nostetaan	Missä määrin luomuvalkuaisrehun omavaraisuus on kasvanut?	<ul style="list-style-type: none"> Luomuvalkuaisesta on pulaa koko Euroopan alueella. Tärkeimpien luomuvalkuaiskasvien – herneen, härkäpavun ja rypsin – luomuhyväksytty tuotantoala on viime vuosina ollut kasvussa. Tosin poikkeusvuosi oli 2015, jolloin tuotantoala oli viime vuosien suurin. — 6912 ha v. 2017 6459 ha v. 2016 8095 ha v. 2015 5970 ha v. 2014 (Evira)

Arvioinnissa toteutetuissa haastatteluissa pidettiin selkeästi hyvänä sitä, että luomutuotannon määrän kasvattamiselle on asetettu konkreettisia määrällisiä tavoitteita. 20 prosentin peltoalataivoite nähtiin melko yksimielisesti korkeaksi ja kunnianhimoiseksi, mutta silti hyväksi ja oikeantasoiseksi, vaikkei sitä tullakaan tavoittamaan ajatellussa aikataulussa. Tosin joissakin maakunnissa tämä tavoite on jo nyt saavutettu. 20 prosentin peltoalataavoitetta pidettiin hyvänä myös viestinnällisesti. Tuotannon kasvattamiseen nähtiin tarvetta, jotta jalostukseenkin on paremmat edellytykset. Haasteelliseksi luomuviljelyn peltoalan osuuden kasvattamisessa nähtiin mm. osaamisen kehittämisen jääminen ohjelmassa ohueksi ja luomulle varattujen määrärahojen mahdollinen loppuminen vuonna 2019.

Pyrkimyksen luomukotieläintilojen määrän kasvattamiseen haastatellut näkivät myös hyväksi ja oikeansuuntaiseksi. Tavoitteessa onnistumisessa nähtiin olevan paljon eroavuuksia riippuen mm. siitä, onko kyseessä maitotila, lihatila vai muu kotieläintila, ja toisaalta missä päin Suomea

olla. Näin ollen ei voida sanoa, että onnistuminen koskisi esimerkiksi kaikkia luomunautaa tuottavia kautta linjan. Kysynnässä nähtiin olevan eroja myös eri luomulihatuotteiden osalta, mikä vaikuttaa omalta osaltaan luomuun siirtymiseen ja määrien kehittymiseen. Haasteeksi koettiin se, että luomulihaa myydään tällä hetkellä liian paljon tavallisena lihana ja teurastuksen kannattavuus nähtiin pienillä määrillä heikoksi.

Luomuvalkuaisrehun omavaraisuuden nostaminen nähtiin myös relevantiksi tavoitteeksi, mikä on kuitenkin nähty kokonaisuudessaan haastavaksi. Omavaraisuuden nostossa on menty oikeaan suuntaan, vaikka vielä on paljon tehtävää. Erityisesti härkäpavun ja herneen osalta kehitys on nähty kohtuullisen hyväksi. Haasteiksi on nähty mm. ilmasto-olot luomuvalkuaisen tuottamiselle ja muutenkin hankaluudet näiden kasvien viljelyssä. Myöskään suomalaisen valkuaisrehun markkinahintaa ei nähty kilpailukykyiseksi, minkä vuoksi viljelijät ostavat mieluummin tuontisoijaa.

Myös arviointikyselyssä pyydettiin vastaajia arvioimaan, kuinka luomuohjelma on onnistunut luomutuotannon määrän lisäämistä koskevissa toimenpiteissä (kuva 4). Vastausten perusteella luomuohjelma on onnistunut näistä toimenpiteistä parhaiten varmistamaan luomutuotannon sitoumuksiin osoitettavien määrärahojen riittävyys. Vastaajista 46 % kokee, että toimenpide on onnistunut hyvin tai erittäin hyvin, kun päinvastaista mieltä on seitsemän prosenttia vastaajista. Vastajaryhmistä kehittäjätahojen, neuvontajärjestöjen, tuottajajärjestöjen sekä viranomaisen edustajat ovat toimenpiteen onnistumiseen keskimääräistä tyytyväisempiä, kun taas etenkin viljelijät suhtautuvat asiaan kriittisemmin.

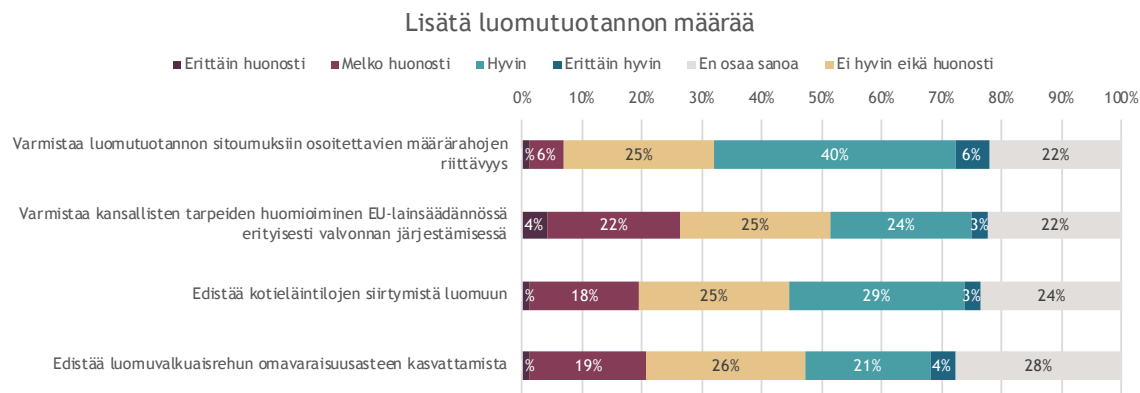
Muiden luomutuotannon määrän lisäämistä koskevien toimien kohdalla tyytymättömien vastaajien osuus kasvaa jo verrattain suureksi. Kansallisten tarpeiden puolustaminen EU:ssa herättää vastaajien keskuudessa eniten tyytymättömyyttä. Niinpä mielipiteet siitä, miten EU-lainsäädäntöön vaikuttamisessa on onnistuttu, jakautuvat vastajajoukossa tyytyväisten, tyytymättömien ja niiden

väliin jäävien osalta yhtä suuriin ryhmiin. Vastaa-
jista kolmasosan mielestä ohjelma on onnistunut
hyvin tai erittäin hyvin edistämään kotieläintilo-
jen siirtymistä luomuun. Viidesosa vastaajista on
kuitenkin sitä mieltä, että luomuun siirtymistä on
ohjelman avulla edistetty huonosti. Luomuvalku-

aisrehun omavaraisuuden kasvattamista koskevan
toimenpiteen suhteen vastaajajoukossa oli eniten
epätietoisuutta; vastaajista neljäsosa näki ohjel-
man onnistuneen, viidesosa epäonnistuneen ko-
tehtävässä. Vastaajaryhmistä tuottajajärjestöjen
edustajat olivat tältä osin kaikkein kriittisimpiä.

4.2 Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen

Taulukossa 11 esitetään tilasto- ja dokumenttiai-
neiston perusteella nostettuja havaintoja, jotka
koskevat luomuhjelman kotimaisten luomuelin-
tarvikkeiden tarjonnan monipuolistamistavoitetta
koskevien toimenpiteiden tähänastista toteutu-
mista.

Kuva 4. Kuinka luomuhjelma on onnistunut luomutuotannon määrän lisäämistä koskevissa toimenpiteissä? (Arviointikysely, n=74)

Taulukko 11. Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen.

Tavoite: Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjontaa monipuolistetaan			
Toimenpide	Vaikuttavuuden mittari	Arviointikysymys	Tulos tilasto- ja dokumenttiaineiston perusteella
Pienten yritysten neuvontaa elintarvikelainsäädännöstä ja hyvistä käytännöistä lisätään	Luomua jalostavien pienyritysten määrä	Mikä on luomua jalostavien pienyritysten määrä?	<ul style="list-style-type: none"> Vuonna 2017 Suomessa oli 742 luomuvälvonnassa olevaa elintarvikeyritystä ja 116 luomualkoholiyritystä. Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä on kasvanut noin viidenneksellä kuudessa vuodessa.
Keräilyä ja jakelua kehitetään tuottajien yhteistyöllä	Luomutuotteiden valikoima ammattikeittiössä	<p>Missä määrin luomutuotteiden osuus ammattikeittiöissä on kasvanut?</p> <p>Millä tavoin luomutuotteiden valikoimaa saadaan kasvatettua ammattikeittiöissä?</p>	<ul style="list-style-type: none"> Luomutuotteiden päivittäisen käytön osuus on ammattikeittiöissä kasvanut vain yhdellä prosenttiyksiköllä vuodesta 2012 vuoteen 2017, mutta vähintään viikoittaisessa käytössä samanaikainen muutos on 14 prosenttiyksikköä, 27 %:sta 41 %:iin. Luomutuotteita kokonaan käyttämättömien ammattikeittiöiden osuus on pienentynyt vuoden 2012 lähes kolmasosasta 11 %:iin vuonna 2017.
Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten syntymistä edistetään	Luomuvälvonnassa olevien elintarvikevalmistajien määrä	Missä määrin luomuvälvonnassa olevien elintarvikevalmistajien määrä on kasvanut?	<ul style="list-style-type: none"> Vuonna 2017 Suomessa oli 742 luomuvälvonnassa olevaa elintarvikeyritystä. Niiden määrä on kasvanut noin 19 % vuodesta 2012 vuoteen 2017 ja noin 10 % vuodesta 2015 vuoteen 2017. Luomualkoholiyrityksiä oli 116 vuonna 2017. Vuodesta 2015 niiden määrä on kasvanut 6,4 %.
Tuotannon määrän tilastointia kehitetään ja lisätään tuotevirtoihin ja kulutuskysyntään liittyvää tiedon tuotantoa	Tilastojen kattavuus	Missä määrin luomutilastoinnin kattavuus on parantunut?	<ul style="list-style-type: none"> Teurastilasto Tuottajahinnat vuodesta 2018 lähtien VYR:n luomuviljatasen käytössä
Uudistetaan luomukeruualueiden hyväksymistapa	Uusi tapa käytössä	Missä määrin luomukeruualueiden määrä on kasvanut?	<ul style="list-style-type: none"> Suomessa on sertifioituja luomukeruualueita 12,2 miljoonaa hehtaaria. Määrä on tuntuvasti kasvanut viime vuosina (v. 2013 runsaat 9 milj. ha). Evira on uudistanut alueiden hyväksymistapa koskevan viranomaisohjeen. Metsään.fi -palveluun on MMM:n rahoituksella käynnistetty alueiden hyväksymiseen liittyvä sähköisen palvelun suunnittelu, joka valmistuu kasvukaudelle 2019.

Arviointihaastatteluissa otettiin myös kantaa kotimaisten luomutuotteiden tarjonnan monipuolistamiseen. Tavoitetta pidettiin pääsääntöisesti hyvänä ja valikoimaa on onnistuttu kasvattamaan hieman. Tarjonnan monipuolistamiseksi nähtiin kuitenkin olevan vielä erittäin paljon tehtävää. Ohjelman vaikutukseen luomutuotteiden valikoiman monipuolistumiseen suhtauduttiin jossain määrin epäilevästi: ohjelmalla on samansuuntaista vaikutusta, mutta varsinaisesti suunnan määräävät markkinat ja kysyntä. Haasteellisiksi asioiksi monipuolistamisen näkökulmasta on nähty mm. kannattavuus (vs. tuontituotteet) ja luomutuotteiden ja tavanomaisten tuotteiden rinnakkainen valmistus (pienet volyymit rajoittavat monipuolistamista). Lisäksi luomuohjelman ei nähty pureutuvan riittävästi jalostuksen pullonkauloihin, joita ovat mm. sopivat keräilyreitit (luomumaito) ja pienten erillisten linjastojen puute.

Luomua jalostavien pienyritysten määrän nostamisen haastatellut näkivät tärkeäksi, mutta onnistuminen sen osalta nähtiin kuitenkin tähän mennessä kokonaisuudessaan vaatimattomaksi,

vaikka yritysten määrä onkin kasvanut. Yritysten määrän lisääntymisen sanottiin näkyvän vähittäiskaupan puolella, muttei ammattikeittiöissä. Haasteita tämän toimenpiteen osalta nähtiin aiheuttavan edellä mainittujen lisäksi mm. liian vähäinen resursointi erityisesti osaamisen kehittämiseen ja tuotekehitykseen pienyrityksissä (luomuneuvontaa myös pienille jalostusyrityksille ja toimijoille) ja jalostavien yritysten vähäinen määrä (jotta saataisiin raaka-ainetta mm. ammattikeittiöille). Luomua jalostavien pienyritysten määrän lisäämiseksi tarvitaan haastateltujen mukaan erilaista organisoitumista ja verkostoitumista. Esimerkkeinä nostettiin mm. tuottajaorganisaatiot, jotka ovat viljelijäomisteisia ja jotka sisältävät tuotteiden keräilyä ja tuotteiden saatavuuden varmistamisen asiakkaille.

Yhtenä toimenpiteenä ohjelmassa onkin keräilyä ja jakelun kehittäminen tuottajien yhteistyöllä. Siinä on haastateltujen mukaan saatu kasvua jonkin verran aikaan, mutta asia on silti haasteellinen. Valikoiman kasvattamista ammattikeittiöissä rajoittavat erityisesti hinta, jalostusasteen vähäisyys, saatavuus ja toimitusvarmuus. Luomutuotteiden

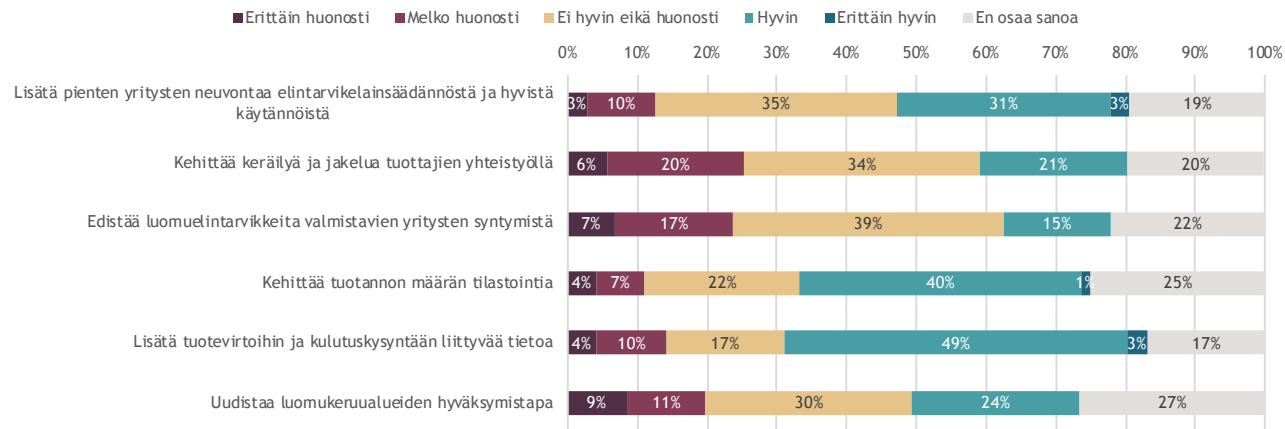
tulee täyttää samat laatuksiteerit kuin tavanomaisesti tuotettujen tuotteidenkin. Ammattikeittiöiden koon ja kustannustehokkuuden hakemisen sanottiin johtaneen siihen, että suuri osa tuotteista halutaan tilata tukkujen kautta. Haussa on jo jalostettuja tuotteita, mikä taas on luomutuottajille ongelma, sillä kulut kasvavat. Ammattikeittiöiden rakenteellinen kehitys on vähentänyt henkilöstön määrää ja lisännyt puolivalmisteiden ja tukkujen käyttöä. Valikoimaan ja volyyymiin liittyy myös hinta, joka on usein määräävä tekijä. Lisäksi ammattikeittiöissä on pienet varastot, joten tuottajien täytyy taata saatavuus ja säännölliset kuljetukset. Ratkaisuna tähän onkin nähty se, että tuottajat yhdistävät voimat esim. osuuskuntamuotoisena tai tuottajaosuuskuntana, joka hoitaa tilaukset, logistiikan, sopimukset ja varaukset. Siten olisi mahdollisuus taata toimitusvarmuus, saatavuus ja isommat sopimukset.

Arviointikyselyssä kysyttiin, kuinka luomuohjelma on onnistunut kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistamista koskevan tavoitteen eri toimenpiteissä (kuvassa 5). Näistä toimenpi-

teistä parhaiten ohjelman koetaan onnistuneen tiedon lisäämisessä tuotevirtoihin ja kulutuskytään liittyen. Runsas puolet vastaajista pitää tehtävän toteutusta hyvin tai erittäin hyvin onnistuneena. Muihin vastaajaryhmiin verrattuna etenkin kehittäjätohojen ja neuvontajärjestöjen edustajat pitävät tehtävän toteutusta onnistuneena. Noin 40 % vastaajista puolestaan on tyytyväisiä tuotannon määrää koskevan tilastoinnin kehittämiseen. Noin kolmannes vastaajista kokee ohjelman onnistuneen myös pienten yritysten neuvonnan lisäämisessä.

Kahdessa tarjonnan monipuolistamista koskevassa tehtävässä ohjelman toimiin tyytymättömien kyselyvastaajien osuus nousee tyytyväisten vastaajien osuutta suuremmaksi. Runsas neljäsosa vastaajista on tyytymättömiä siihen, miten ohjelmassa on onnistuttu kehittämään keräilyä ja jakelua tuottajien yhteistyöllä, kun tyytyväisten osuus jää viidesosaan. Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten syntymisen edistämiseen tyytymättömiä on myös noin neljäsosa vastaajista, mutta tyytyväisiä selvästi vähemmän, vain 15 %.

Monipuolistaa kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjontaa

Kuva 5. Kuinka luomuojelma on onnistunut kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistamista koskevissa toimenpiteissä? (Arviointikysely, n=74)

4.3 Luomuruoan saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta

Seuraavassa taulukossa esitetään tilasto- ja dokumenttiaineiston perusteella nostettuja havaintoja, jotka koskevat luomuohtelman luomuruoan saa-

avuuden parantamista kaupan ja ammattikeittiöiden avulla -tavoitetta koskevien toimenpiteiden tähänastista toteutumista.

Taulukko 12. Luomuruoan saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden avulla.

Tavoite: Parannetaan luomuruoan saatavuutta kaupan ja ammattikeittiöiden avulla			
Toimenpide	Vaikuttavuuden mittari	Arviointikysymys	Tulos tilasto- ja dokumenttiaineiston perusteella
Hankintalainsäädäntöä kehitetään ja hankintamenettelyjen osaamista parannetaan	Luomuruoan osuus ammattikeittiössä	Missä määrin hankintaosaamisen parantuminen on parantanut luomuruoan osuutta ammattikeittiöissä?	<ul style="list-style-type: none"> Luomu hyötyy välillisesti kaikista hankintaosaamisen parantamiseen liittyvistä toimista. Luomutuotteiden päivittäisen käytön osuus on ammattikeittiöissä kasvanut vain yhdellä prosenttiyksiköllä vuodesta 2012 vuoteen 2017, mutta vähintään viikoittaisessa käytössä samanaikainen muutos on 14 prosenttiyksikköä, 27 %:sta 41 %:iin. Luomutuotteita kokonaan käyttämättömien ammattikeittiöiden osuus on pienentynyt vuoden 2012 lähes kolmasosasta 11 %:iin vuonna 2017. Hankittavan elintarvikkeen määrittely tarjouspyynnössä luomutuotteeksi on hankintalainsäädännön mukaan mahdollista, koska luomu on EU-asetuksen mukaan määritelty tekniseksi laatuominaisuudeksi.
Parannetaan kuluttajien ja ammattikeittiöiden tietoisuutta luomutuotantomenetelmistä ja luomumerkeistä	Luomumerkin tunnettuus	Missä määrin kuluttajat tuntevat luomumerkin?	<ul style="list-style-type: none"> EU:n luomumerkin (Lehtimerkki) tunnistaa 21 % suomalaisista. Aurinkomerkin tunnistaa luomumerkiksi 24 % suomalaisista.

Luomuojelmaan kirjattujen toimenpiteiden lisäksi Suomessa on päivitetty kansallista lainsäädäntöä syyskuussa 2016 luomutuotteiden menekin lisäämiseksi. Sitä ennen mitään luomutuotteita ei ole voinut D-vitamiinoida, mutta säädöksen myötä homogenoidun rasvattoman luomumaidon D-vitamiointi tuli pakolliseksi. Siten rasvaton luomu-

maito on samanlainen D-vitamiinin lähde kuin tavanomaisesti tuotettu rasvaton maito, eikä se siltä osin jää tuotteiden välisessä kilpailussa takamatkalle.

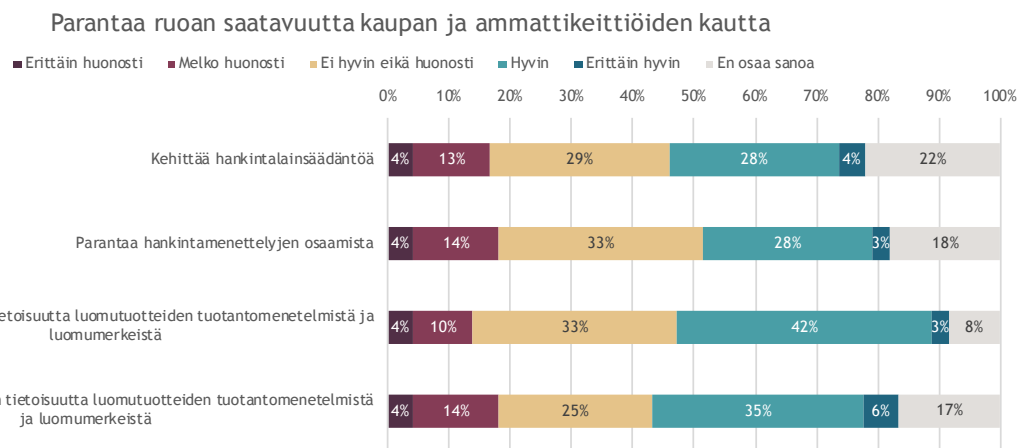
Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistamista koskevassa luvussa edellä kä-

siteltiin jo osittain arviointihaastatteluissa saatuja näkemyksiä myös ammattikeittiöiden näkökulmasta. Siinä todettiin, että pullonkauloina ovat usein hinta, alhainen jalostusaste sekä saatavuus. Haastatteluista välittyvä kuva, että luomuruoan saatavuuden parantamisen tavoitteessa on mentävä paremmin eteenpäin vähittäiskaupan kuin

ammattikeittiöiden osalta. Ammattikeittiöidenkin kohdalla on tehty hyvää työtä ja potentiaalia sillä puolella nähtiin olevan paljon, mm. mahdollisuus isoihin volyymeihin isojen keittiöiden kautta. Aiemmin mainitut haasteet kuitenkin jarruttavat asian kehittymistä. Näin ollen, saatavuuteen ja varmuuteen, logistiikkaan, jalostusasteen lisäämi-

seen, hintaan jne. liittyviin asioihin pitää kiinnittää edelleen huomiota, jotta tämä tavoite voidaan saavuttaa. Vähittäiskaupassa luomutuotteita on saatavissa aiempaa enemmän, mutta niiden kerrottiin olevan turhan usein tuontituotteita.

Kyselytulosten perusteella luomuruoan saatavuuden parantamista kaupan ja ammattikeittiöiden avulla on edistetty parhaiten parantamalla kuluttajien tietoisuutta luomutuotteiden tuotantomenetelmistä ja luomumerkeistä. Siltä osin ohjelman toimintaan tyytyväisten vastaajien osuus nousee 45 prosenttiin. Varsinkin kehittäjätahojen edustajat suhtautuivat myönteisesti asiaan. Ammattikeittiöiden tietoisuuden parantaminen samassa asiassa ei ole vastaajien mielestä onnistunut aivan yhtä hyvin, mutta tyytyväisiä vastaajia on kuitenkin runsaat 40 %. Noin kolmasosa vastaajista kokee, että hankintalainsäädännön ja hankintamenettelyjen osaamisen kehittämiseksi tehdyt toimenpiteet ovat ohjelmassa onnistuneet hyvin.

Kuva 6. Kuinka luomuohtelma on onnistunut ruoan saatavuuden parantamista kaupan ja ammattikeittiöiden kautta koskevissa toimenpiteissä? (Arviointikysely, n=74)

5 Luomuohjelman toimijaverkosto ja yhteistyö

Luomualan kehittämisohjelma on onnistunut kehittämään yhteistyötä luomualan järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Luomualan kehittämisohjelma on tarjonnut toimijoille rahoitusta esimerkiksi hankkeiden muodossa ja edistänyt luomun lisäämiseen tähtäävää viranomais- ja sidosryhmäyhteistyötä. Ohjelman selkeät tavoitteet ovat tukeneet tiedonvälitys- ja viestintätyötä eri alueilla ja toimijoiden kesken. Ohjelma on onnistunut kokoamaan yhteen luomualan ketjun eri toimijoita, mutta tulevaisuuden haasteena on saada jalostus, ammattikeittiöt ja TKI-toiminta kytkettyä osaksi luomualan ketjua.

5.1 Luomualan verkoston toiminta ja yhteistyö

Luomualan toimijaverkosto koostuu alkutuottajista, jalostuksesta, myynnistä ja jakelusta sekä käyt-

täjistä. Tärkeänä osana toimijaverkostoa on myös alan tutkimus- ja kehittämisorganisaatiot sekä luomualan viestintä. Luonnollisesti luomualan toimijat ovat osa maatalouden ja maaseudun ke-

hittämisen toimijaverkostoja, jalostus-, myynti- ja jakeluverkostoja sekä tutkimusverkostoja.

Arvioinnin havaintojen mukaan yhteistyön valtionhallinnon ja yritysten kanssa nähdään parantuneen luomuohjelman toteuttamisen myötä. Luomualan yhteistyössä on alueellisia eroja. Joillakin alueilla tehdään aktiivista yhteistyötä tuottajajärjestöjen, neuvonnan ja viranomaisten kesken. Haastateltujen asiantuntijoiden mukaan ohjelma on tarjonnut selkeän viestin lisäksi mahdollisuuksia yhteistyöhön ja verkostojen rakentamiseen. Luomualan kehittämisohjelman tarjoama tuki on ollut hyvää ja se on antanut toimijoille vapaat kädet kehittää alaa. Noin kolmasosa vastaajista ei osannut arvioida, miten luomuohjelman on onnis-

tunut vaikuttamaan yhteistyöhön valtakunnan tai alueellisella tasolla.

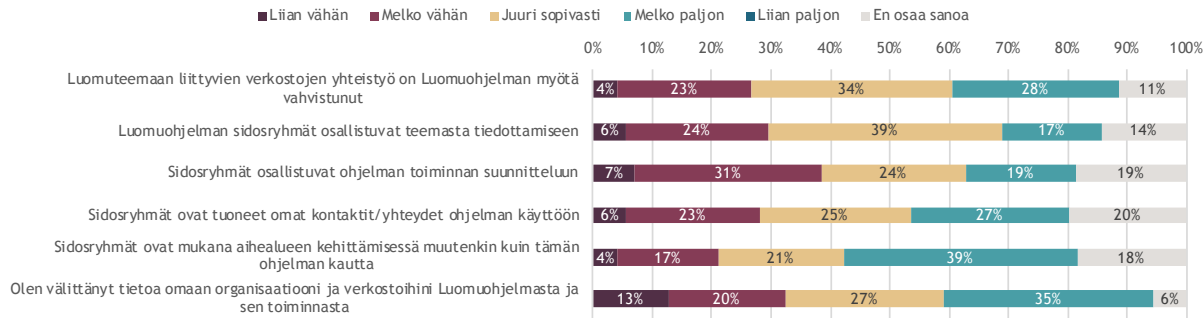
Arvioinnin sähköisellä kyselyllä kartoitettiin käytännön esimerkkejä Luomualan kehittämissuunnitelman antamasta tuesta. Näistä useimmin mainittiin tutkimus- ja kehittämishankkeet ja uudet yhteistyökumppanit. Suurin osa arviointikyselyyn vastanneista koki saaneensa jonkin verran tai satunnaisesti taustatukea organisaatiossaan tehdyille luomuruuan edistämistoimenpiteille. Osa toimijoista, esimerkiksi kehittäjäorganisaatiot, ovat saaneet ohjelmalta tukea luomutietoisuuden leviämisen ja kehittämishankkeiden kautta. Osa vastaajista suhtautui varautuneesti luomualan kehittämisen hankkeiden kirjoon, jossa on havaittavissa koordinaation puutetta ja samojen hankkeiden toteuttamista uudelleen. Näkemykset erosivat sen suhteen, kuinka hyvin hankkeet ovat oppineet ja kehittyneet toisistaan. Myös osa luomualan yrittä-

täjästä suhtautui kriittisesti hankkeiden hyödyllisyyteen. Hankkeista ei nähty olevan paljoa hyötyä yritystoiminnan kehittämiselle. Tuottajaverkostojen lisääntyminen nähtiin ohjelman onnistumisena, vaikka samaan aikaan tunnistettiin edelleen jatkuva tarve tuottajaverkostojen synnyttämiselle. Luomutilastoinnin ja -tutkimuksen parantuminen mainittiin ohjelman antamana tukena, vaikka useammin kritisoitiin sitä, kuinka vähäistä luonnonmukaisen viljelyn tutkimus on.

Luomualan kehittämissuunnitelma on onnistunut kehittämään yhteistyötä luomualan järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Eryityisesti Pro Luomun nähtiin tehneen hyvää koordinaatiotyötä ja yhdistyksen kautta on saatu aikaan toimivia yhteistyömahdollisuuksia. Ohjelman verkostoja on rakennettu aktiivisten luomualan kehittäjien kesken ja esimerkiksi eri luomuhankkeet ovat tehneet yhteistyötä.

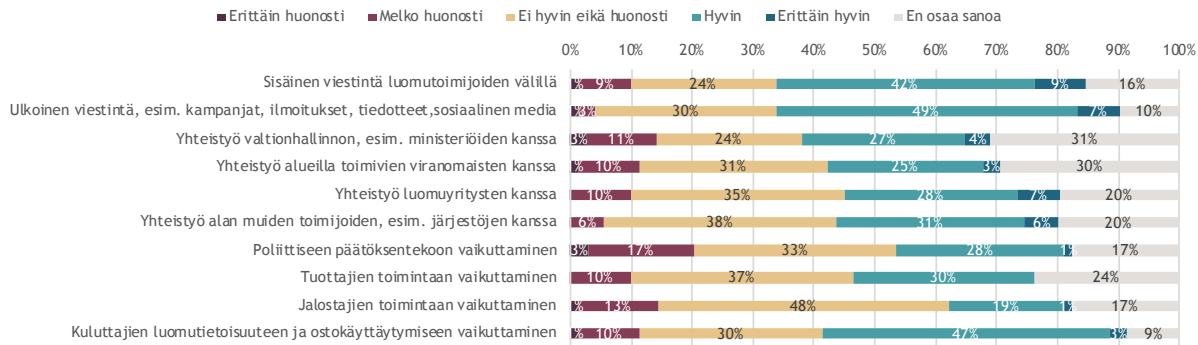
Alla olevassa kuvassa (ks. kuva 7) on esitetty luomualan verkoston toimintaan liittyviä väittämiä. Kyselyyn vastanneista (N=74) kaksi kolmannesta näkee, että luomuteemaan liittyvien verkostojen yhteistyö on vahvistunut Luomualan kehittämissuunnitelman myötä ja että sidosryhmät ovat mukana aihealueen kehittämisessä muutenkin kuin ohjelman kautta. Arvioinnissa haastatellut asiantuntijat ja kyselyyn vastaajat olivat pääpiirteissään yhtä mieltä siitä, että ohjelma ja sen tavoitteet ovat laajan toimijajoukon tiedossa. Vastaavasti kaksi kolmannesta vastaajasta on itse välittänyt tietoa Luomualan ohjelmasta ja sen toiminnasta omaan organisaatioonsa ja verkostoihinsa. Muutama vastaaja kuitenkin mainitsi, että luomualan kehittäminen edellyttää nykyistä tiiviimpää yhteistyötä kaikkien alan toimijoiden kesken.

Kuinka aktiivisesti luomualan verkosto on toiminut ohjelmatyössä ja aihealueen kehittämisessä? Arvioi seuraavia väittämiä.

Kuva 7. Luomualan verkoston aktiivisuus ohjelmatyössä ja aihealueen kehittämisessä.

Luomuohjelman onnistuminen eri osa-alueilla

Kuva 8. Luomuohjelman onnistuminen eri osa-alueilla.

Ulkaisen viestinnän (esim. kampanjoiden, ilmoitusten, tiedotteiden ja sosiaalisen median) ja kuluttajien luomutietoisuuden parantamisen lisäksi luomuohjelma on onnistunut kehittämään ja monipuolistamaan sisäistä viestintää luomutoimijoiden välillä, ilmenee arviointikyselystä (ks. kuva 8). Kyselyn mukaan mielipiteet eroavat eniten yhteistyössä onnistumisesta alan muiden toimijoiden kanssa, tuottajien toimintaan vaikuttamisesta sekä jalostajien toimintaan vaikuttamisesta.

5.2 Luomualan kehittämisen ja yhteistyön kohteet

Luomualan kehittämisohjelma on tarjonnut toimijoille rahoitusta esimerkiksi hankkeiden muodossa ja edistänyt luomun lisäämiseen tähtäävää viranomais- ja sidosryhmäyhteistyötä. Kuten aiemmin on todettu, Luomualan kehittämisohjelman toteuttamiskaudella on tehty monia onnistuneita projekteja ja kampanjoita sekä valtakunnallisesti että alueellisesti. Esimerkiksi Pro Luomu on rakentanut hyviä yhteistyömahdollisuuksia luomualan

kehittämisketjussa ja saanut kehittämiseen mukaan erikokoisia toimijoita. Ohjelman taustaministeriön, maa- ja metsätalousministeriön, tukea kiitellään. Sen sijaan ammattikeittiösektorin toimintaan ja tukemiseen kaivataan enemmän tukea esimerkiksi hankkeiden tai yhteistyön kautta.

Kehittämishankkeiden lisäksi ohjelma on lisännyt toimijoiden mukaan kuluttajien tietoisuutta luomusta ja onnistunut tukemaan luomutoimijoiden työtä tehokkaalla viestinnällä. Luomuteema on ollut aikaisempia vuosia paremmin esillä mediassa. Lisäksi ohjelman kampanjoiden koetaan onnistuneen tietoisuuden lisäämisessä. Arvioinnin asiantuntijahaastatteluiden mukaan luomuohjelman selkeät tavoitteet ovat tukeneet esimerkiksi tiedonvälitys- ja -levitystyötä. Ohjelma on auttanut toimijoita yhtenäisen viestin muodostamisessa ja tavoitteista kertomisessa. Kaiken kaikkiaan luomun

mutoimijoiden kenttä tuntee luomuohjelman ja sen tahtotilan. Toisaalta kyselyn vastaajat näkivät haasteeksi sen, että viestintä kuluttajien suuntaan on sekavaa ja kuluttajat sekoittavat edelleen luomun, lähiruuan ja villiruuan.

Arvioinnin havaintojen mukaan luomutuotannolla on hyvä imago ja se kiinnostaa viljelijöitä aikaisempaa enemmän. Luomun kysynnän kasvua selittää ohjelman lisäksi parantunut markkinatilanne ja kasvanut kiinnostus ympäristöasioita kohtaan. Luomualan valtavirtaistamisessa nähtiin ristiriitaa: samaan aikaan kun kuluttajien kiinnostus luomualaa kohtaan kasvaa, luomualan ohjelman käytännön toimet ovat pienimuotoisia. Toisaalta moni näki, että ohjelmalla on merkitystä nimenomaan pienten yritysten ja toimijoiden tukemisessa, kun taas suuria yrityksiä vie eteenpäin markkinat ja vienti, ei niinkään ohjelma.

6 Luomuohjelma alan kehittämisvälineenä

Luomuala on kehittynyt myönteiseen suuntaan, mihin on vaikuttanut moni toimintaympäristössä tapahtunut muutos - kuluttajakäyttäytyminen, luonnonmukaisen ja kestävä tuotannon arvostus sekä ekologisuus. Ala ei kuitenkaan kehity itsestään, vaan se tarvitsee panostusta ja suunnannäyttäjää. Luomuohjelmaa tarvitaan luomun esille nostamisessa, luomuun liittyvän tietoisuuden parantamisessa, toimien kohdentamisessa sekä toimijoiden yhteistyön tiivistämisessä. Kehittämisohjelmaa tarvitaan alan vahvuuksien tukemisessa ja haasteisiin vastaamisessa.

6.1 Luomuohjelma alan kehittämisinstrumenttina

Luomuohjelmalla on ollut käytettävissä yhdessä lähiruokaohjelman kanssa 1,58 miljoonaa euroa vuosittain vuosina 2012-2015. Summa on jakaantunut lähes tasan ohjelmien kesken ja varoja on käytetty ohjelman toteutukseen. Rahallisesti huomattavasti tärkeämpää on Manner-Suomen ja Ahvenanmaan maaseutuohjelmien tuki luonnonmukaiselle tuotannolle sekä näiden ohjelmien muut luomua tukevat toimet. Lisäksi luomuneuvontaa on rahoitettu erilliseltä momentilta, ja luomututkimusta tehdään sekä Luonnonvarainstituutin ja yliopistojen toimesta että muista rahoituslähteis-

tä. Luomualan tutkimusta ja tutkimusrahoitusta pyritään koordinoimaan Luomuinstituutin tekemän Suomen kansallisen luomututkimusohjelman 2014-2018³⁵ kautta. Alla olevaan kuvaan on koottu luomuohjelman keskeisimpiä toimia, joita on toteutettu erityisesti ohjelman alkuvuosina.

LUOMUOHJELMAN AIKANA TEHTYJÄ TOIMIA
Luomukampanjat
Luomuneuvonta ja Neuvo2020:n luomuneuvonta
Luomuoppaat
Luomututkimus
Luomutilastointi
Luomukoulutus
Hankkeet
Toimenpiteet maaseutuohjelman kautta: tuki luonnonmukaiseen tuotantoon, yritystuki, investoinnit, koulutus, hankkeet, Neuvo2020

Kuva 9. Toimenpiteet luomuohjelman aikana 2014–2018.

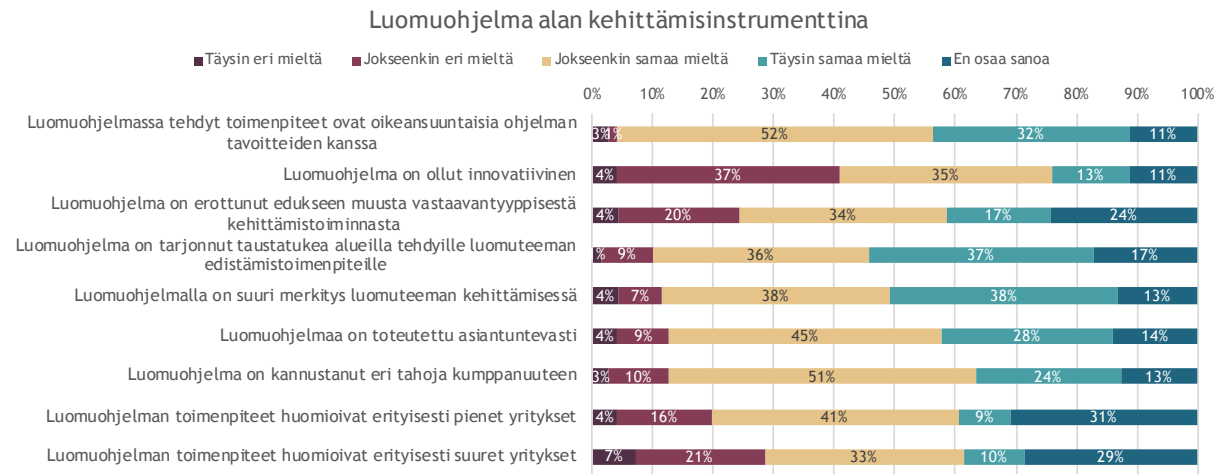
Suomen luomuala on kehittynyt huomattavasti viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Arvioinnin aineiston valossa luomualan nykytila näyttää hyvältä. Luomu on valtavirtaistunut ja luomutuotteet ovat vakiinnuttaneet asemansa. Kehitettävää ja haasteita sekä pullonkauloja toki on, mutta ilmapiiri on suotuisa luomualan kehittymiselle. Arvioinnin havaintojen perusteella luomuohjelmaa alan kehittämistä varten pidetään tärkeänä. Ohjelman koetaan edistäneen luomun tunnettuutta ja sen avulla on voitu ohjata resursseja tarpeellisiksi koettuihin hankkeisiin. Ohjelmassa poliittinen tahtotila on kirjattu selkeästi auki, mikä on lisännyt uskoa luomun toimijoiden keskuudessa.

Arvioinnin havaintojen perusteella luomutoimijat kokevat, että kehittämissuunnitelma on turvannut rahoituksen riittävy-

den ja halukkaat viljelijät ovat päässeet luomutuotteen piiriin. Ohjelmalla koetaan olleen myös tärkeä rooli eri toimijoiden yhteistyön tiivistämisessä. Ohjelman myötä myös ammattikeittiöiden tietoisuus luomusta on parantunut ja ammattikeittiöille asetettu 20 % luomun käyttötavoite on toiminut erityisesti julkisen sektorin osalta motivoivana tekijänä ja toiminnan kehittämisen apuna.

Arvioinnin sähköiseen kyselyyn vastanneista peräti 84 % on jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että luomuohjelmassa tehdyt toimenpiteet ovat oikeansuuntaisia ohjelman tavoitteiden kanssa. 76 % vastanneista on sitä mieltä, että ohjelmalla on suuri merkitys luomuteeman kehittämisessä. Luomuohjelmaa koetaan myös toteutetun asiantuntevasti ja ohjelma on kannustanut eri tahojen kumppanuuteen. Sen sijaan luomuohjelmaa ei pidetä kovin innovatiivisena, yli 40 % vastaajista on jokseenkin tai täysin eri mieltä luomuohjelman innovatiivisuutta koskevan väittämän kanssa, ks. kuva 10.

³⁵ Luomuinstituutti, Suomen kansallinen luomututkimusohjelma 2014-2018 https://luomuinstituutti.fi/wp-content/uploads/sites/2/2014/03/Luomututkimusohjelma_2014-2018.pdf

Kuva 10. Sähköiseen kyselyyn vastanneiden arviot luomuohjelmasta kehittämisinstrumenttina.

Arviointikyselyssä vastaajia pyydettiin omin sanoin kuvaamaan, mitkä heidän mielestään ovat olleet luomuohjelman tärkeimmät aikaansaannokset. Noin 40 % kyselyn vastaajista kertoi näkemyksiään asiasta. Selvästi eniten, yhteensä 45 prosentissa

kysymykseen annetuista vastauksista, nostettiin esiin tiedotus ja sen myötä luomutuotannon näkyvyyden lisääntyminen. Tähän liittyen myös luomusta käytävän keskustelun ja eri toimialojen luomua kohtaan osoittaman kiinnostuksen todettiin lisääntyneen. Tärkeänä tuloksena näkyvyyden lisääntymisestä todettiin, että kuluttajat tiedostavat

luomutuotteet ja luomutuotantotavan aiempaa paremmin.

Luomuohjelman tärkeimpiä aikaansaannoksia käsitelleistä vastauksista noin kolmasosassa kuvailtiin tuottajien toiminnan edistämistä eri tavoin. Sen taas todettiin näkyvän ennen kaikkea luomutuotannon ja -tuottajien määrän lisääntymisenä. Tuottajien toiminnan edistämiseksi keskeisinä aikaansaannoksina nimettiin luomutukien pysyvyyden varmistaminen ja rahoituksen riittäminen sekä luomuneuvonnalle osoitettujen määrärahojen säilyminen paremmin kuin rahoitus tavanomaisen viljelyn neuvonnalle.

Arviointikyselyn perusteella luomuohjelman tärkeimpien aikaansaannosten kärkikolmikkoon nousee myös yhteistyön lisääntyminen luomutoimijoiden välillä. Sitä on edistetty mm. rakentamalla tuottajaverkostoja ja muita verkostoja eri luomutahojen välille. Yhteistyön kerrottiin edesauttaneen toimijoita löytämään yhteisiä tavoitteita ja yhteisen tahtotilan.

Yhteistyömainintojen kanssa melkein yhtä monessa vastauksessa luomuohjelman tärkeimmiksi aikaansaannoksiksi nimettiin panostukset ammattikeittiöihin ja julkisiin hankintoihin. Kouluille myönnettävä korotettu tuki luonnonmukaisesti tuotetuille maitotuotteille (lisäksi luomumaidon d-vitamiinointi), hedelmille ja vihanneksille nostettiin tässä yhteydessä hyväksi kädenojennukseksi ja keinoksi lisätä luomun osuutta koulujen ja päiväkotien ruokahankinnoissa. Tosin esille tuotiin myös se, että tuen valmistelu olisi kaivannut enemmän alalla käytävää keskustelua ennen tuensaannin ehtojen päättämistä.

Kyselyvastausten perusteella muita, mutta vähemmän mainittuja luomuohjelman avulla eteenpäin saatuja asioita ovat

imagon parantuminen, hankerahoitus, luomun kulutuksen lisääntyminen, luomukeruualueiden lisääntyminen ja toimintamallin kehittyminen sekä luomutoiminnassa lisääntynyt yrittäjämäisyys.

Kuten edellä on todettu, ohjelman toteutuksen aikana luomuala on kehittynyt myönteiseen suuntaan. Arvioinnin aineistoista nousi esille, että luomuala olisi todennäköisesti edennyt positiiviseen suuntaan ilman ohjelmaankin, koska kuluttajat ovat yhä enemmän tietoisia puhtaasti ja kestävästi tuotetusta ruoasta ja tavanomaisten viljelymenetelmien ympäristöongelmista. Myös tavanomaisen tuotannon heikentynyt kannattavuus on edistänyt luomutuotantoon siirtymistä. Markkinat ja kannattavuus luonnollisesti vaikuttavat luomualan kehittämiseen, mutta arvioinnin havaintojen perusteella luomuohjelman kaltaista kehittämissohjelmaa tarvitaan alan kehittämisen tueksi ja tietoisuuden lisäämiseksi. Luomuohjelmaa tarvitaan luomun esille nostamisessa, luomuun liittyvän tietoisuuden parantamisessa, toimien kohdentamisessa sekä toimijoiden yhteistyön tiivistämisessä. Kehittämissohjelmaa tarvitaan alan vahvuuksien tukemisessa ja haasteisiin vastaamisessa.

6.2 Luomualan vahvuudet ja haasteet

Arvioinnin kyselyyn vastanneita ja haastatteluun osallistuneita pyydettiin nimeämään luomualan vahvuuksia, jotka siivittävät alaa eteenpäin, sekä haasteita, jotka pahimmassa tapauksessa ovat kehityksen jarruina, mikäli niihin ei tartuta aktiivisella otteella.

LUOMUALAN VAHVUUDET

Luomualaan ja luomutuotteisiin liittyy useita vahvuuksia, jotka tukevat alan myönteistä kehittymistä. Arvioinnin haastatteluissa nousi esille, että Suomessa on ympäristön kannalta hyvät mahdollisuudet luomutuotannolle: puhdas, tuholaisvapaa maa, puhdas vesi, vähäiset pienhiukkaslaskeumat ja raskasmetallimäärät. Erityisesti metsien ja luomukeruualueiden osalta nämä ovat todellisia vahvuuksia. Sertifioituilla luomumarjoilla uskotaan olevan kysyntää erityisesti kansainvälisillä markkinoilla. Luomutuotanto vastaa moniin kestävyys-haasteisiin. Kuluttajat ovat entistä enemmän tie-

toisia vastuusta ja ekologisuudesta, johon luomutuotanto vastauksen sertifiointina menetelmänä.

Haastateltavat nimesivät luomualan vahvuudeksi toimijoiden väliset verkostot; toimijat tuntevat toisensa ja tekevät yhteistyötä. Luomutoimijat puhaltavat yhteen hiileen, yhdessä tekeminen yhteisen tavoitteen eteen. Haastatteluissa tuli esille, että luomutoimijat eivät niinkään kilpaile keskenään, vaan avoimesti kertovat onnistumisista ja jakavat tietoa muiden kanssa. Luomuviljelijät ovat usein myös paremmin koulutettuja ja heillä menee taloudellisesti hyvin. Arvioinnin havainnoista nousi esille, että luomuviljelijöiden resilienssi on hyvä, he ovat joustavia toimijoita, jotka joutuvat miettimään ratkaisuja muuttuvien luonnonolosuhteiden tuomiin haasteisiin. Luomuviljelijöiden resilienssiä on selvitetty elokuussa 2018 ilmestyneessä tutkimuksessa³⁶, jossa todettiin luomutuotannon joustavuuden pohjautuvan useisiin tekijöihin, kuten tietoihin, taitoihin ja oppimiseen, yhteistyöverkostoihin, paikallisyhteyteen, yhteistyön rakentee-

seen, monipuoliseen ja innovatiiviseen talousosaamiseen sekä osallistumiseen yhteiskunnan hallintajärjestelmiin.

LUOMUALAN HAASTEET

Kun haastateltavilta kysyttiin luomualan haasteista, nousi esille luomutuotantoon ja luomutuotteisiin liittyvät väärät uskomukset sekä virheellinen tieto. Luomua pidetään edelleen jossain määrin tehottomana tuotantotapana, puuhasteluna, vaikka luomutuotantoa voidaan tuottaa tehokkaasti ja siinä on mahdollista ottaa käyttöön uusin teknologia ja uusin tieto viljelymenetelmistä. Luomutuotantoa pidetään myös liian byrokraattisena. Luomutuottajien tilakoot ovat kuitenkin olleet kasvussa ja isompien tilojen onnistunut siirtyminen luomuun on kannustanut myös muita tiloja luomutuotantoon. Tuotantoon liittyvien väriiden uskomusten lisäksi myös monien kuluttajien keskuudessa on vääriä käsityksiä luomutuotteista. Edelleen on vallalla oletamus siitä, että suoma-

lainen tavanomainen tuotanto on maailman puhtainta, vaikka ero luomutuotteisiin on merkittävä. Luomu- ja lähiruoka sekoitetaan helposti keskenään. Kuluttajien on vaikea erottaa kotimaisten tuotteiden ja luomutuotteiden välistä eroa, koska molempia mainostetaan puhtaudesta ja ympäristöystävällisyydellä. Arvioinnin havainnoissa tuli myös esille, että lähiruoka toimii siltana tavanomaisesti tuotannon ja luomutuotannon välillä. Luomu saa nostetta lähiruoasta, eikä niitä tulisi asettaa vastakkain.

Luomukeruualueisiin liittyy myös pullonkauloja. Suurin osa Suomen metsistä täyttäisi luomulle vaativat kriteeristöt, mutta arvioinnin havaintojen mukaan sertifiointiin liittyvä byrokratia hidastaa metsien sertifiointia. Metsänomistajat eivät myöskään ole riittävän tietoisia sertifiointista ja sen mahdollisuuksista. Haastatteluissa kävi ilmi, että Lapissa metsänhoitoyhdistyksille on aktiivisesti viestitty ja heidät on otettu mukaan keruualue-sertifiointiin, joka on poistanut sertifiointiin liittyviä

³⁶ Herman, Agatha, Lähdesmäki, Merja & Siltaoja, Marjo 2018. Placing resilience in context: Investigating the changing experiences of Finnish organic farmers. Journal of Rural Studies 58 (2018)

väärinkäsityksiä. Viranomaiset ovat kohdistaneet toimia luomukeruualueiden sertifiointiin liittyen. Evira on uudistanut luomukeruualueiden hyväksymistapaa koskevan viranomaisohjeen ja maa- ja metsätalousministeriö edistää luonnontuotteiden sertifiointia kehittämällä sähköisen järjestelmän, jonka kautta metsänomistajat voivat ilmaista halunsa sitoutua luomukeruun säädöksiin. Palvelu tulee käyttöön vuonna 2019.

Arvioinnin aineiston pohjalta luomualan haasteeksi on noussut myös T&K-toiminnan vähäisyys ja sen hankeriippuvuus. Viljelijöille ei ole riittävästi tarjolla relevanttia tutkimustietoa esimerkiksi luomuun sopivista kasvilajeista ja viljelykäytännöistä, pellon biologiaa ei tunneta riittävästi ja tutkimus on usein viljelijöiden oman kokeilun varassa. Luomututkimuksen painopiste on viime vuosina ollut kuluttajissa ja niiden käyttäytymisen tutkimisessa, mistä se tulisi haastateltavien mukaan saada kohdennettua tuotantoon. Myöskään ulkomaista tutkimusta ei arvioinnin havaintojen perusteella seurata riittävästi. Benchmarkkauksen avulla olisi mahdollista saada hyviä käytäntöjä Suomen luo-

mualan kehittämiseen niistä maista, joissa luomualaa on onnistuneesti kehitetty. Esille nousut tutkimukseen liittyvä pullonkaula on myös viljelijöiden, tutkijoiden ja neuvojien välisen yhteistyön ja yhteiskehittämisen puute, joka hidastaa tutkimustulosten käyttöönottoa.

Luomutuotteiden jalostus on tunnistettu yhdeksi luomualan haasteeksi jo ohjelman valmisteluvaiheessa, ja se on sitä edelleen myös arvioinnin aineiston valossa. Luomun on vaikea pärjätä keskittyneen tuotannon ja jalostuksen ympäristössä. Suurten jalostajien on hankala siirtyä luomuun vähäisen tarjonnan vuoksi ja pienten jalostajien perustamista ja kasvua ei tueta riittävästi. Jalostukseen liittyvät haasteet tulevat esille erityisesti liha- ja maitotuotteiden osalta. Viljatuotannon puolella Suomi nähdään enemmän raaka-aineen viejänä kuin jalostajana. Jalostukseen liittyvänä haasteena arvioinnin aineistosta on noussut esille toimitusvarmuus. Esimerkiksi ammattikeittäöiden on hankala ostaa luomua, koska toimitettavat erät ovat pieniä. Tähän haasteeseen vastaaminen vaatisikin uudenlaista yhteistyötä luomutuottajien

kesken. Haastatteluissa tuli esille hyviä esimerkkejä toimijoiden yhteistyöstä, jossa tilaukset hoidetaan keskitetysti toimintavarmuuden takaamiseksi. Tällaisia esimerkkejä ovat Ålands Trädgårdshall, Närpes Grönsaker tai Laitilan vihannes.

Luomualan toimijaketjun suurimmat pullonkaulat ovat jalostuksen lisäksi ammattikeittäöiden luomun käytön edistämässä. Ammattikeittäöiden luomun käyttöä voisi edistää esimerkiksi perustelemalla luomuruuan terveys- ja imagohyötyjä esimerkiksi julkisen sektorin ateriapalveluiden hankintayksiköille tai laatimalla kunnallisen ruokastrategian, jossa luomu on otettu huomioon.

Luomualan kasvun yhdeksi pullonkaulaksi nousi arviointiaineistosta myös luomutuotteiden markkinointi. Luomutuotteita ei ole osattu brändätä riittävän houkuttelevalla tavalla. Tämä koskee erityisesti vieniä. Arvioinnin haastatteluissa ja työpajoissa tuli esille, että luomualaa kehitetään liian varovaisin ottein – tasokorotus ja oppi tulisi hakea maailmalta, Ruotsista, Tanskasta, Saksasta, Iso-Britanniasta, Ranskasta ja Italiasta.

Luomuun liittyvä valvonta on yksi alan haasteista, joka nousi esille niin arvioinnin sähköisessä kyse-lyssä kuin haastatteluissa. ELY-keskukset tekevät luomuun liittyvät tarkastukset ja arvioinnin ha- vaintojen perusteella tarkastukset vaihtelevat sekä laadultaan että tiukkuudeltaan. Arvioinnin aineis- tosta kävi ilmi, että yksi tätä selittävä tekijä on val- vonnan ohjeistuksen yleisluontoisuus, joka antaa varaa tulkinnalle. Tällä hetkellä Suomesta puuttuu yksi luomutarkastusviranomainen, mikä on johta- nut siihen, että säädösten tulkinnat eivät ole yh- tenäiset alueilla. Haastatteluissa nousi esille, että luomutarkastukset tulisi pitää erillään tukivalvon- nasta, koska maataloustukien valvonnalla on eri lähtökohdat ja rahoitusperusteet. Vaihtelevat luo- musäädösten tulkinnat tarkastuksissa ja tarkastuk- sia tekevien viranomaisten asiantuntemus saattava asettaa eri alueiden luomutuottajat eriarvoiseen asemaan. Toimia valvonnan yhtenäistämiseksi on tehty, mutta niitä ei koeta vielä riittäviksi. Valvon- nan yhtenäistämiseen on odotettavissa muutoksia sekä EU:n uuden luomuasetuksen että Suomessa perustettavan Ruokaviraston myötä. Maaseutuvi- raston toimivia tapoja, kuten valvonnan harmoni-

sointi hyvän ohjeistuksen sekä ELY-keskusten val- vontapäälliköiden kautta, voitaisiin ottaa malliksi myös luomuvalvontaan.

6.3 Luomualan tulevaisuus

Luomutuotteet ovat vakiinnuttaneet asemansa kuluttajien keskuudessa, niiden tuotanto ja ky- syntä ovat kasvussa ja alan tulevaisuus näyttää hyvältä. Arvioinnin havaintojen valossa luomu on osa tulevaisuuden haasteiden ratkaisuja. Luo- mutuotanto vastaa moniin kestävyyskysymyksiin ja kuluttajat haluavat tehdä vastuullisia valintoja. Luomualan tulevaisuuden nähdään olevan pitkäl- ti nuorissa tuottajissa ja luomu tarjoaa mahdolli- suuden myös pienille jalostajille. Kantar TNS Agri Oy:n vuonna 2018 maa- ja metsätalousministe- riölle tekemän Luomutuotannon kehitysnäkymät 2025 -kyselytutkimuksen mukaan luomutuottajat uskovat tulevaisuuteen ja heidän kuvansa oman tilan nykyisestä ja tulevasta kannattavuudesta on tavanomaisia tiloja positiivisempi. Tutkimuksen perusteella tehdyn ennusteen mukaan luomu-

kasvitilojen määrä kasvaa Suomessa noin sadalla, luomualan osuus koko maan peltoalasta kasvaa 16 prosenttiin, ja luomutilojen keskimääräinen peltoala kasvaa 8 hehtaarilla per tila 66 hehtaariin. Luomukotieläintuotannossa, erityisesti sianliha- ja broilerituotannossa, on edelleen paljon kasvupo- tentiaalia.

Arvioinnin havaintojen mukaan luomun voitto- kulku ei kuitenkaan jatku omalla painollaan, vaan siihen tarvitaan teollisuuden ja viranomaisten pa- nostusta. Nähdään, että luomualan tulisi satsata itseensä. Luomun tuotanto ei kasva pelkästään kotimaisen kysynnän avulla, vaan viennillä on tär- keä rooli kotimaisen luomutuotannon kasvattami- ssa. Tämä vaatii kuitenkin panostuksia ja luomu- toimijoiden yhteispeliä. Yritykset ovat pieniä vail- la isoja resursseja, mutta arvioinnin havaintojen pe- rusteella yhteistyön kautta on mahdollista nostaa luomuala seuraavalle tasolle.

Yhteistyön eri toimijoiden välillä toivotaankin tii- vistyvän tulevaisuudessa. Yhteistyötä kaivataan tutkimuksen, tuottajien ja neuvonnan välillä, jot-

ta uusin tutkimustieto pääsisi nopeasti käyttöön. Yhteistyötä kaivataan lisää myös hallinnon ja yritysten välille. Viranomaisten toivotaan tekevän yhteistyötä luomualan käytännön toimijoiden kanssa, jotta vältetään virheelliseen tietoon perustuvalta päätöksenteolta. Pro Luomua pidetään sekä kyselyyn vastanneiden että haastateltujen keskuudessa tärkeänä toimijana yhteistyön ja viestinnän näkökulmasta. Ohjelman myötä luomuala on tullut näkyvämmäksi, mutta panostuksia kaivataan vielä lisää, jotta kuluttajat tulevat paremmin tietoisiksi luomun eduista. Tämän uskotaan vaikuttavan suoraan luomun kysyntään.

Arvioinnin työpajoissa työstettiin tarpeita ja toimenpiteitä luomualan kehittämiseksi tulevaisuudessa. Keskeisimmät luomuohjelmaan lisättävät tai vahvistettavat sekä poistettavat tai vähennettävät painopisteet ja osa-alueet on esitetty alla (ks. kuva 11).

Byrokrazia	Osaamisen ja ammattitaidon kehittäminen (esim. lainsäädäntöön ja kilpailukykyyn liittyvä koulutus, aloittavien luomutuottajien tukeminen mentoroiden ja tutoroiden, jalostajien osaamisen kehittäminen)
Vastakkainasettelu luomun ja tavanomaisen tuotannon välillä	Luomutuet: investointituki tuotantorakenteisiin, käynnistämistuki
Ammattikeittiöiden toimenpiteiden parantaminen	Ammattikeittiöiden luomuosaaamisen sekä viranomaisten tietämyksen ja ammattitaidon vahvistaminen
Hankintalainsäädännön osaaminen	Luomuruuan saatavuus ja monipuolisuus ammattikeittiöissä
Kauppaan kohdistuvat toimet	Yhteistyö eri tuotantosuuntien kesken ja alueellisesti (esim. osuuskunnat), hyvien käytäntöjen ja tapausesimerkkien jakaminen viljelijöiden yhteistyöstä
Investointitukien ylärajat	Tutkimuksen, kehittämisen ja neuvonnan resursointi
Lyhytjänteisyys kehittämisessä ja tukemisessa	Luomutuotteiden vienti, keinot ja kannustimet
	Luomukeruualueisiin liittyvät tavoitteet ja toimenpiteet

Kuva 11. Luomuohjelman poistettavat / vähennettävät sekä lisättävät / vahvistettavat painopisteet.

Ohjelman tulisi vahvistaa osaamisen kehittämistä, aina ammatillisesta ja ammattikorkeakoulutuksesta viljelijöiden ammattitaidon kehittämiseen

ja tutkimus- ja kehittämisresurssien varmistamiseen ja suuntaamiseen luomututkimukseen. Viljelijöiden osaamisen kehittämisessä olennaista

on lainsäädäntöön ja kannattavuuden ja kilpailukykyosaamiseen panostaminen sekä luomun viljelykäytäntöjen optimointi. Myös luomuneuvonnan jatkuvuuden ja laadukkuuden varmistaminen on olennaista. Pilotoinnit ja kokeilut parantaisivat luomututkimuksen tulosten soveltamista käytäntöön. Tutkimuksella voitaisiin tuottaa luomuketjun toiminnan kannalta olennaista tietoa esimerkiksi Suomen ilmastoon sopivien lajikkeiden (erityisesti valkuaiskasveissa) riittävydestä ja jatkuvuudesta lajikekokein.

Resursseja tulee suunnata luomun arvoketjun alkupäähän, eli luomun alkutuotannon edellytysten varmistamiseen. Luomukorvaus koetaan olennaisena tukielementtinä ja investointitukea luomun tuotantorakenteisiin tulisi lisätä. Yhteistyö eri tuotantosuuntien kesken ja alueellisesti parantaisi tuottajien tiedonvälitystä. Alueellisten luomun tuottajaorganisaatioiden avulla voitaisiin myös parantaa tuottajien asemaa ruokaketjussa sopimuksiin, markkinointiin, varastointiin ja logistiikkaan liittyvien skaalaetujen kautta. Myös jalostuksen puolella, luomuraaka-aineiden ja -tuotteiden lo-

gistiikkaongelmien ratkaisuisissa voitaisiin hyödyntää yhteistyötä. Luomumenetelmien käyttöönottoa tulisi edistää myös tavanomaisen tuotannon puolella. Ylipäätään vastakkainasettelua tavanomaisen ja luonnonmukaisen tuotannon ja pien-ten ja suurten luomutilojen välillä tulisi vähentää.

Ammattikeittiöt ovat yksiä luomun ajureita, joten nähdään, että tulevaisuudessa tulisi vielä vahvemmin panostaa ammattikeittiöihin. Luomu tulisi arkipäiväistää esimerkiksi kuntien hankinnoissa. Ohjelman tulisi keskittyä parantamaan erityisesti ammattikeittiöiden luomun käyttämistä sekä luomuruuan saatavuutta ja monipuolisuutta ammattikeittiöissä. Vähittäiskaupan osalta ohjelman asettamat tavoitteet ovat toteutuneet paremmin ja arviointihaastatteluissa ja -työpajoissa esitettyjen näkemysten mukaan kaupalla on ylipäätään ammattikeittiöitä vahvempi oma intressi kehittää luomualaa. Ammattikeittiöiden luomun käytön haasteena on kehittämisen ja tukemisen lyhytjänteisyys. Viranomaisten ja ostajien tietämyksen ja ammattitaidon kasvattaminen parantavat julkisten toimijoiden luomun hankintaosaamista. Haastat-

teluissa tuli esille, että luomu voisi toimia kuntien brändäyksessä, eli kunnat voisivat profiloitua luomuruokaa julkisissa ateriapalveluissa suosivina kuntina. Tämä voi tapahtua esimerkiksi luomua suosivan ruokastrategian kautta. Lisäksi ammattikeittiöihin sopivan tuotevalikoiman kehittämiseen tulisi panostaa. Tämä vaatii toimenpiteitä luomujalostajilta sekä luomun jalostusasteen nostoa, sillä ammattikeittiöt tarvitsevat sekä suurempia pakkauskojoja että puolivalmisteita.

Luonnontuoteluomu on jäänyt ohjelmassa vähemmälle huomiolle. Arvioinnin aineiston mukaan luonnontuoteluomu tulisi nostaa paremmin esille. Nähdään, että luonnontuoteluomun tulisi olla yksi ohjelman tavoitteista ja sille tulisi määritellä selkeät tavoitteet sekä toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi. Luomumarjoissa, -sienissä sekä -yrteissä on suuri hyödyntämätön potentiaali myös viennin näkökulmasta. Haastatteluissa tuli esille, että luonnontuoteluomu voisi olla osa maabrändiä.

Arvioinnin havaintojen perusteella luomun avulla olisi mahdollisuus kasvattaa Suomen vientiä. Koetaan, että Suomen luomuvienti voisi nousta huomattavasti korkeammalle tasolle, mikäli yhteinen tahtotila, panostuksia ja kannustimia löytyy. Suomalaisen luomutuotteiden vahvuudet ovat vahvuuksia myös kansainvälisillä markkinoilla.

Arvioinnin haastatteluissa, sähköisessä kyselyssä ja työpajoissa osallistujia pyydettiin esittämään omia näkemyksiä siitä, mitä hallinnon tulisi tehdä luomualan kehittämiseksi; mitkä ovat niitä toimia, joilla luomualaa tulisi kehittää. Seuraavalla sivulla olevaan kuvaan (kuva 12) on koottu keskeisimmät toimet, joilla luomualaa toivotaan tulevaisuudessa kehitettävän. Hallinnon toivotaan pitävän luomupoliittisella agendalla ja sitä kautta tukevan luomualan kehittämistoimintaa. Kehittämisohjelma selkeine numeerisine tavoitteineen koetaan olevan hyvä instrumentti myös tulevaisuudessa.

TOIMENPITEET, JOILLA LUOMUA TULISI KEHITTÄÄ	
☐	Toimenpiteet tukirahoituksen turvaamiseksi
☐	Luomua jalostavien yritysten kasvu ja perustaminen
☐	Tutkimukseen, koulutukseen ja neuvontaan panostaminen; riittävien resurssien osoittaminen; uudet yhteistyömuodot luomututkimuksen käytäntöön viennissä (viljelijöiden, tutkijoiden, neuvojen yhteistyö)
☐	Mentor- ja tutortoiminnan aloittaminen erityisesti tukemaan aloittavia luomutuottajia
☐	Konkreettisia toimenpiteitä erilaisten pilottien ja kokeilujen kautta
☐	Hyvien ja onnistuneiden esimerkkien jakaminen
☐	Eri hallinnonalojen yhteistyön tiivistäminen: toimenpiteiden vastuuttaminen eri hallinnonaloille ja alueellisille tasoille
☐	Viestintään ja tiedottamiseen liittyvät toimenpiteet, myös kuluttajakampanjat
☐	Yhteistyön tiivistämiseen (esim. tuottajaorganisaatiot) liittyvät toimenpiteet
☐	Ammatti- ja suurkeittiöiden luomuruokaa edistävät toimenpiteet
☐	Luomutuotteiden vientiä tukevien strategioiden ja toimenpiteiden edistäminen
☐	Toimenpiteitä luonnontuoteluomun volyymin kasvattamiseksi sekä kotimarkkinoille että vientiä varten
☐	Toimenpiteitä byrokratian vähentämiseksi, esimerkiksi hallinnollisten tarkastusten sähköistämisen kautta
☐	Valvonnan yhtenäistäminen

Kuva 12. Toimenpiteet, joita toivotaan kehitettävän jatkossa.

7 Arvioinnin johtopäätökset ja kehittämissuosituks

Luomualan kehittämisohjelmaa on toteutettu Suomessa vuodesta 2013 alkaen. Ohjelmalla on koordinoiva rooli, ja sitä toimeenpannaan pääosin muiden rahoituslähteiden, erityisesti maa-seutuohjelman, varoin. Ohjelman ensimmäisinä toteutusvuosina, vuosina 2012-2015, sillä oli käytävissä lähiruokaohjelman kanssa ohjelmavaroja noin 1,58 miljoonaa euroa vuosittain ohjelman suunnitteluun ja sekä toteutukseen. Viime vuosina ohjelman rooli on erityisesti korostunut strategisena ohjelmalla, johon päätöksenteko on voinut nojata. Luomuohjelman toimeenpanoa on tarkasteltu vuonna 2016 tehdyssä välitarkastelussa. Vuodesta 2015 jälkeen ohjelman seuranta on ollut osa ministeriöiden omaa seurantaa.

Luomuohjelman tavoitteet ovat kunnianhimoiset ja keskittyvät luomutuotannon määrän lisäämiseen, kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistamiseen ja luomuruoan saatavuuden parantamiseen kaupoissa ja ammattikeittiöissä. Toimintaympäristö on viime vuosina kehittynyt myönteiseen suuntaan näissä asioissa ja omalta osaltaan siihen on pystytty vaikuttamaan ohjelman avulla. Luomupeltoalan ja kotieläintuotannon lisäämisessä suunta on ollut hyvä, mutta edelleen liian hidasta erityisesti ohjelman tavoitteisiin nähden. Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä, luomun käyttö ammattikeittiöissä sekä maamme luomukeruualue ovat myös kasvaneet ohjelman toteutusajankautana.

Luomuala on kehittynyt myönteiseen suuntaan kehittämisohjelman toteuttamisvuosina. Myönteiseen kehitykseen on vaikuttanut moni toimintaympäristössä tapahtunut muutos, mm. kuluttajakäyttäytyminen, luonnonmukaisen ja kestävä tuotannon arvostus sekä ekologisuus. Luomuala ei kuitenkaan kehity itsestään, vaan se tarvitsee panostusta ja suunnannäyttäjää. Arvioinnin havaintojen perusteella luomuala tarvitsee tulevaisuudessa entistä vahvemmin panostuksia ja suunnannäyttäjää, jotta luomutuotuksessa, -tuotannossa, -jalostuksessa ja markkinoinnissa päästään seuraavalle tasolle, ja pystytään suuntaamaan katseita myös kansainvälisille markkinoille. Luomualan kehittämisohjelman tyyppistä ohjelmaa tarvitaan alan vahvuuksien tukemisessa ja

haasteisiin vastaamisessa. Pelkkä strateginen ohjelma ei kuitenkaan riitä lisäämään luomua, vaan luomualan kehittämisessä tarvitaan koko luomutoimijaketjun yhteistyötä ja panostuksia.

Luomuohjelman keskeisimmiksi aikaansaannoksiksi on noussut luomualan esille nostaminen ja yhteistyön kehittäminen eri luomualan toimijoiden kanssa. Ohjelman selkeät tavoitteet ovat tukenet tiedonvälitys- ja viestintätyötä eri alueilla ja toimijoiden kesken. Ohjelman 2020/20 % -tavoitteita on ollut helppo viestiä eteenpäin. Vaikka ohjelma on tiivistänyt yhteistyötä alan toimijoiden välillä, niin tiivistämisen varaa on edelleen. Erityisesti tutkimuksen, tuotannon ja neuvonnan välillä tulisi tehdä tiiviimpää yhteistyötä, myös jalostustoiminta ja kauppa olisi hyvä saada tiiviimmin mukaan yhteistyön ketjuun.

Luomualaan ja luomutuotteisiin liittyy useita vahvuuksia, jotka tukevat alan myönteistä kehittymistä. Luomutuotanto vastaa moniin kestävyys- haasteisiin ja luomu sertifioituna menetelmänä kiinnostaa vastuusta ja ekologisuudesta tietoisia

kuluttajia. Suomen luonto tarjoaa luomutuotannolle erinomaisen ympäristön: puhdas, tuholaisvapaa maa, puhdas vesi, vähäiset pienhiukkaslaskeumat ja raskasmetallimäärät. Erityisesti metsien ja luonnonkeruualueiden osalta nämä ovat todellisia vahvuuksia. Luonnontuoteluomussa ja luomussa ylipäättänsä nähdään olevan suuri potentiaali erityisesti viennin näkökulmasta. Luomutuotteiden kysyntä on kansainvälisesti kasvussa, Suomi voisi kasvattaa panostuksiaan viennissä, joka tällä hetkellä on varsin vaatimatonta.

Luomutoimijat puhaltavat yhteen hiileen, toimijat tuntevat toisensa ja tekevät yhteistyötä. Luomutoimijat, erityisesti viljelijät, eivät niinkään kilpaile keskenään, vaan jakavat onnistumiset ja tiedon muiden kanssa. Luomualan vahvuutena on myös se, että luomuviljelijöiden resilienssi on hyvä, he joutuvat miettimään ratkaisuja muuttuvien luonnonolosuhteiden tuomiin haasteisiin.

Luomualalla on myös monia haasteita, pullonkauloja, jotka estävät alan kehittymistä. Luomutuotantoon ja luomutuotteisiin liittyy väriä us-

komuksia sekä virheellistä tietoa, mikä hidastaa luomualan kehittymistä. Yksi iso tunnistettu haaste luomualan kehittämisessä on luomuun liittyvän T&K-toiminnan vähyyys ja sen hankeriippuvuus. Viljelijöille ei ole riittävästi tarjolla relevanttia tutkimustietoa esimerkiksi luomuun sopivista kasvilajeista ja viljelykäytännöistä, pellon biologiaa ei tunneta riittävästi ja viljelyyn liittyvä tutkimus on usein viljelijöiden oman kokeilun varassa.

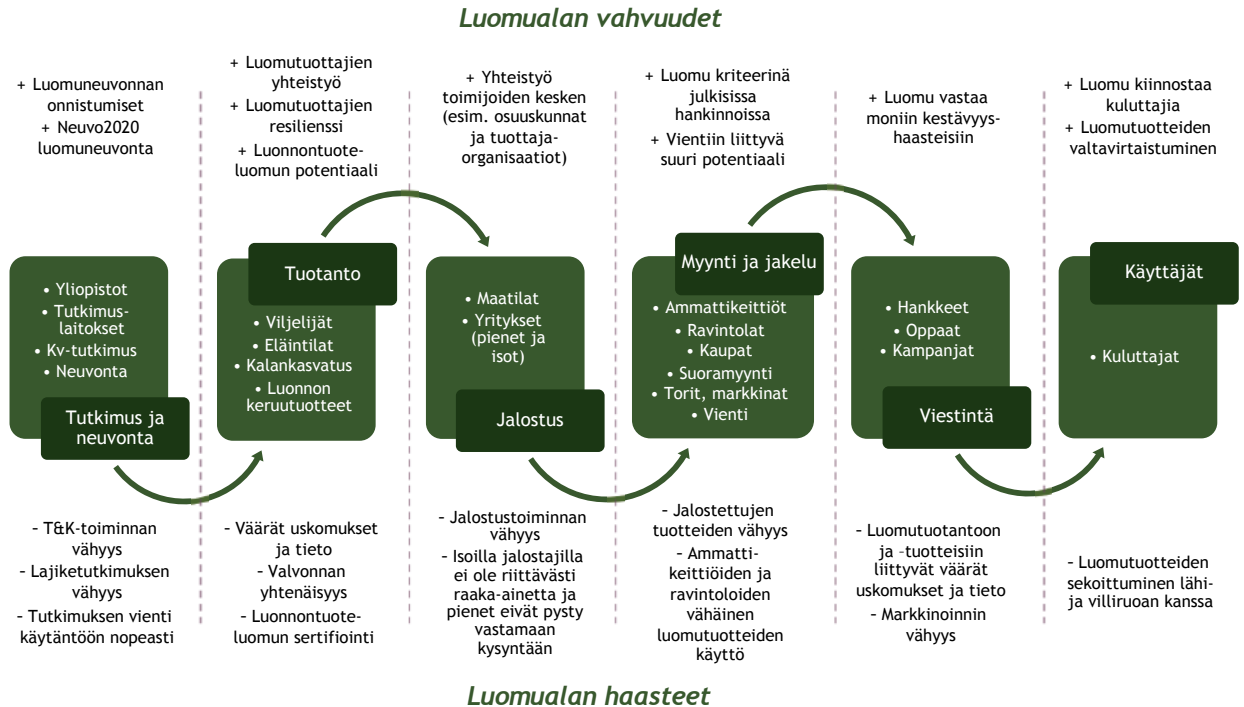
Luomutuotteiden jalostus on tunnistettu yhdeksi haasteeksi jo ohjelman valmisteluvaiheessa ja se on sitä myös arvioinnin havaintojen perusteella. Luomun arvoa ei ymmärretä riittävän hyvin teollisuuden puolella, eikä siihen näin ollen uskalleta tehdä panostuksia, kuten esimerkiksi Tanskassa on tehty. Lisäksi luomutuotteiden kysynnän ja raaka-ainetarjonnan vähyyys vaikeuttavat luomuraaka-aineiden jalostusta. Pienillä jalostajilla on riski aloittaa jalostustoiminta, koska luomu ei ole vielä vakiinnuttanut asemaansa esimerkiksi ammattikeittiöissä. Luomuraaka-aineen jalostusasteen nousuun tähtäävillä toimilla tulisi olla keskeinen

asema luomualan kehittämisohjelmaa päivitet- täessä.

Luomualaa vaivaa muna-kana -ongelma: tuotan- non määrän tulisi kasvaa, jotta luomuruoan saa- tavuus paranisi ja ovet vientimarkkinoille aukeai- sivat, mutta tuotanto ei kasva, ellei ole riittävää kysyntää. Miten toimijoiden uskallusta ja uskoa luomuun saadaan nostettua? Luomualaa ja luomutuotteita ei ole markkinoitu riittävän houkutte- levalla tavalla eikä luomuraaka-aineiden jalostus- astetta ole saatu nostettua tarpeeksi. Luomualan nousu vaatisikin rohkeita toimenpiteitä ja pa- nostuksia sekä julkisten ja yksityisten toimijoiden osalta ja näiden molempien toimijoiden yhteispe- liä. Lisäksi luomutuotannon kasvua tulisi seurata tuotettujen myyntikasvien määrällä, ei ainoastaan luomualan hehtaarimäärällä. Suomen luomualasta on tällä hetkellä yli puolet nurmea. Luomuala tulisi saada tehokkaampaan käyttöön, jotta luomujalos- tus voi toimia kunnolla. Luomunurmen määrä ja tyyppi tulisi optimoida viljelykierron, rehuntuotan- non ja ympäristöhyötyjen kautta. Tähän tarvitaan tarkempaa tutkimusta nurmista.

Alla olevassa kuvassa (kuva 13) on esitetty arvi- oinnin aineistosta esille nousseita luomualan vah- vuuksia ja heikkouksia. Tunnistetut vahvuudet an-

tavat luomualan kehittämisohjelmalle kivijalan ja haasteet tulevaa työsarkaa, johon tarttua.

Kuva 13. Luomualan vahvuudet ja haasteet.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Alla on esitetty arvioinnin keskeisimmät johtopäätökset ja kehittämissuositukset seuraavissa teemoissa: luomuohjelman tavoitteet ja toteutus, luomuohjelman toimijaverkosto ja yhteistyö, luomuohjelma alan kehittämisvälineen ja luomualan haasteet ja vahvuudet.

Luomuohjelman tavoitteet ja toteutus

- Luomuviljelyn peltoalan määrässä ei olla pääsemässä asetettuun 20 % tavoitteeseen vielä lähivuosina. Tätä ei voida pitää kuitenkaan varsinaisesti epäonnistumisena, sillä luomuun on siirrytty viime vuosina kuitenkin hyvällä volyyymilla ja toisaalta näin kunnianhimoisen tavoitteen asettaminen on koettu muuten tärkeäksi asian kannalta. Se on omalta osaltaan vienyt luomun asiaa eteenpäin.
- Tavoitetta voidaan pitää oikeantasoisena myös siksi, että luomuviljelyn peltoalan määrässä löy-

tyy Suomesta jo alueita, joissa 20 prosentin tavoite on tähän mennessä saavutettu tai ylitetty. Alueellisesti tarkasteltuna tämän tavoitteen edistämässä ollaankin eri vaiheissa. Sen vuoksi eri alueilla on luultavimmin tarpeen toteuttaa erilaisia kehittämistoimenpiteitä.

- Luomutuotannon kannattavuus on tavanomaista tuotantoa parempi. Kannattavuus perustuu osittain tavanomaista tuotantoa korkeammille tuotteiden hinnoille ja osittain luomukorvauksen tasolle, joka tulee tarkistettavaksi seuraavalle rahoituskaudelle (2021-2027). Parempi kannattavuus antaa hyvät edellytykset luomualan kehittämiseksi ja suunta on hyvä.
- Luomun määrän kasvattamiseksi ja tarjonnan monipuolistamiseksi on vielä paljon tehtävää. Pullonkauloina ovat edelleen mm. riittävän tuotannon aikaansaaminen ja jalostamiseen liittyvät haasteet. Ammattikeittiöiden näkökulmasta valikoiman kasvattamista rajoittavat erityisesti luomutuotteiden hinta, alhainen jalostusaste sekä saatavuus.

- Luomuketjun pullonkaulat näkyvät selkeästi ammattikeittiöiden luomun käytössä. Ammattikeittiöiden luomuruuan käyttöasteen nostamista vaikeuttaa luomuruuan korkeampi hinta, poliittisen tahtotilan puute panostaa luomuruokaan, sekä luomuruuan saatavuus (pakkauskoot, toimitusvarmuus sekä hankintasopimukset)

Luomuohjelman toimijaverkosto ja yhteistyö

- Luomualan kehittämisohjelma on onnistunut kehittämään yhteistyötä luomualan toimijoiden kanssa. Ohjelma on tarjonnut toimijoille rahoitusta esimerkiksi hankkeiden muodossa ja edistänyt luomun lisäämiseen tähtäävää viranomais- ja sidosryhmäyhteistyötä. Pro Luomulla on tärkeä rooli yhteistyön koordinoinnissa ja yhteistyömahdollisuuksien avaamisessa, erityisesti julkisten ja yksityisten toimijoiden välillä.
- Ohjelma on onnistunut viestintä- ja tiedotushankkeissa, kampanjoissa ja kuluttajien tietoi-

suuden lisäämisessä. Ohjelman selkeät tavoitteet ovat tukeneet tiedonvälitys- ja viestintätyötä eri alueilla ja toimijoiden kesken.

- Luomualan toimijaverkoston ja yhteistyön vahvuutena ja haasteena on toiminnan pienimuotoisuus. Luomualan toimijat tuntevat toisensa, mutta esimerkiksi tehokkaan jakelu- tai jalostustoiminnan luomiseksi tarvittaisiin volyyimia tai yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa.

Luomuhjelma alan kehittämisvälineenä

- Luomualan kehittämisohjelmalla on tärkeä rooli alan kehittämisvälineenä: luomun esille nostamisessa, luomuun liittyvän tietoisuuden parantamisessa, toimien kohdentamisessa sekä toimijoiden yhteistyön tiivistämisessä. Ohjelma antaa hallinnolle yhteisen arvopohjan ja linjauksen yhteisistä tavoitteista.
- Luomualan kehittämisohjelmassa poliittinen tahtotila on kirjattu selkeästi auki, mikä on li-

sännyt uskoa luomuun toimijoiden keskuudessa.

- Luomualaa kehitetään varovaisin ottein. Luomutuotantoon ja luomutuotteisiin liittyy suuri potentiaali, jota ei ole osattu hyödyntää riittävän hyvin. Suomen luomuvientiä olisi mahdollisuus kasvattaa huomattavasti. Luomualan kehittäminen vaatii alan toimijoiden yhteisiä ponnisteluja ja sitoumuksia. Ala ei kehity ainostaan hallinnon toimin.

Luomualan vahvuudet ja haasteet

- Luomutuotannon tulevaisuus näyttää hyvälle. Luomutuotanto vastaa moniin kestävyyskysymyksiin ja luomu sertifioituna menetelmänä kiinnostaa vastuusta ja ekologisuudesta tietoisia kuluttajia. Suomen puhdas luonto antaa erinomaiset edellytykset luomualan kehittymiselle.
- Luomutuottajat ovat muutoksettiä, hyvin verkottuneita ja puhaltavat yhteen hiileen. Onnis-

tuneilla esimerkeillä on tärkeä rooli alan houkuttelevuuden kannalta.

- Luomututkimus, erityisesti viljelylajeihin liittyvä tutkimus, on jäänyt luomualan kehittämisessä lapsipuolen asemaan. Luomututkimuksen tärkeyttä ei tunnusteta yleisellä tutkimuskentällä, ja tutkimusta tehdäänkin paljolti viljelijöiden omasta toimesta ja mielenkiinnosta.
- Suomen luomualalta puuttuu teollisuuden ajurit, mistä syystä esimerkiksi jalostustoiminta on yksi toimijaketjun pullonkauloja. Tätä selittää kysyntä, alkutuotannon toimijoiden vähäisyys ja tuottajien yhteenliittymien puutokset, mikä kasvattavat jalostusyritysten riskiä tuottaa luomujalosteita. Myöskään luomutuotteiden vahvuuksia ei ole osattu nostaa riittävän hyvin esille, jotta teollisuus uskaltaisi tarttua luomutuotteiden jalostukseen.
- Luomuvalvonnan ohjeistus antaa valvontaa toteuttavalle viranomaiselle tulkinnanvaraa. Vaihtelevat luomusäädösten tulkinnat tarkas-

tuksessa ja tarkastuksia tekevien viranomaisten asiantuntemus asettaa luomutuottajat eriarvoiseen asemaan.

- Suomessa on maailman suurin sertifioitu luomukeruualue. Luonnontuoteluomussa on iso potentiaali, erityisesti viennin näkökulmasta, jota ei ole hyödynnetty riittävässä määrin.

KEHITTÄMISSUOSITUKSET

Luomuhjelma alan kehittämisvälineenä

- » Luomualan kehittämisohjelman kaltaiselle ohjelmalle on tarvetta myös jatkossa. Tulevaisuudessa ohjelman olisi hyvä pureutua paremmin tunnistettuihin luomualan pullonkauluihin. On myös tärkeää, että ohjelmalla on oma budjetti. (Vastuutaho: maa- ja metsätalousministeriö)
- » Luomuhjelma on onnistunut erityisesti viestinnässä ja luomun esiin nostamisessa. Tehtävää kuitenkin edelleen on. Kuluttajatietoisuutta

tulisi nostaa viestinnän ja kampanjoiden avulla. Luomulla on hyvä imago ja kuluttajan ymmärrys, tätä positiivista virettä tulisi hyödyntää tulevassa viestinnässä. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, Pro Luomu ry, sidosryhmät)

- » Luonnontuoteluomun potentiaali tiedostetaan, mutta sen eteen tehdyt toimet ovat varsin vaatimattomia. Luonnontuoteluomun kehittäminen ja siihen liittyvät toimenpiteet tulisi ottaa vahvemmin mukaan luomualan kehittämistomiin. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, ruokasektorin koordinaatiohanke)
- » Luomualan koulutus, tutkimus ja osaamisen kehittäminen puuttuvat luomuhjelman toimenpiteistä. Luomututkimusta olisi mahdollista kehittää esim. korvamerkityllä rahoituksella ja tutkimuksen ja yritysten yhteistyöllä. Osaamisen kehittämiselle tulisi määritellä myös vaikuttavuuden mittari. Luomututkimuksen resurssien varmistaminen on tärkeä osa-alue, joka tulee huomioida tulevassa luomualan kehittämisessä. Kansallisen luomututkimusohjelman tulisi

olla linjassa luomuhjelman kanssa. Luonnontuotantoon tutustuminen voisi olla osa jo päiväkotien ja peruskoulujen kasvatusta. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, Luonnonvarakeskus)

- » Elintarvikejalostajien toiveet tulisi huomioida paremmin luomualan kehittämistoimissa esim. tukemalla maaseutuohjelman kautta luomuviljelijöiden tuottajaorganisaatioita, joiden avulla voitaisiin parantaa luomuraaka-aineen saatavuutta. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, ELY-keskukset)

Luomuhjelman päivitys

- » Luomuhjelman päivityksessä / uuden luomuhjelman laatimisessa tulisi tehdä laajaa yhteistyötä luomusidosryhmien kanssa. Maa- ja metsätalousministeriö voi viedä prosessia eteenpäin, mutta ohjelman olisi hyvä antaa laajempi strateginen kehitysnäkymä luomusektorille ja valmistelussa tulisi osallistaa toimijoita

laajasti. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, muut ministeriöt, sidosryhmät)

- » Luomuohjelman toimenpidelogiikassa toimenpiteiden ja vaikuttavuuden mittareiden tulisi olla tiiviissä yhteydessä keskenään, jotta toteutettujen toimien yhteys tulokseen voidaan todentaa. (Vastuutaho: maa- ja metsätalousministeriö)

Luomuohjelman tavoitteet ja toteutus

- » Ohjelmassa asetetut määrälliset konkreettiset tavoitteet luomun edistämiseksi ovat kokonaisuudessaan toimineet hyvinä kirittäjinä, vaikka ne ovatkin olleet kunnianhimoisia. Jatkossa tarvitaan selkeitä tavoitteita myös tuotantomäärille ja jalostusasteen nousulle, ei vain hehtaaritavoitteita. Tuotantomäärien kasvun myötä jalostukseen ja vientiin liittyviä pullonkauloja saadaan vähennettyä. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, sidosryhmät)

- » Kehittämistoimenpiteet luomun määrän kasvattamiseksi, tarjonnan monipuolistamiseksi ja saatavuuden parantamiseksi kaupan ja ammattikeittiöiden kautta ovat edelleen ajankohtaisia. Keskeisimpiä kehittämiskohteita ovat jatkossa jalostukseen sekä luomutuotteiden käytön lisäämiseen ammattikeittiöissä liittyvien haasteiden ratkaiseminen. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, ammattikeittiösektori, luomutuottajat, elintarvikkeiden jalostajat)

- » Jotta luomutuotteiden valikoima ja määrä ammattikeittiöissä kasvaisi entisestään, luomun tulisi näkyä kaupunkien ja kuntien ruokastrategioissa. Luomuohjelmassa olisi hyvä olla toimenpiteitä, joilla edistetään luomua kaupunkien ja kuntien ruokastrategioissa. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, ammattikeittiösektori, kunnat ja kaupungit)

Luomuohjelman toimijaverkosto ja yhteistyö

- » Jatkossa tulisi panostaa erityisesti tutkimus- ja kehitystoimintaan, esim. tutkimuksen ja yritysten väliseen yhteistyöhön. Luomutuottajien ja -jalostajien tiedontarve on suuri, minkä vuoksi soveltavaa tietoa luomuviljelyn käytännöistä olisi tuotettava. EIP-AGRI-tyylisiä tuottajien, neuvojien ja viljelijöiden yhteisiä innovaatio-ryhmiä tarvittaisiin luomuviljelyn tietotaidon parantamiseksi. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, Luonnonvarakeskus, neuvontajärjestöt)

- » Pienten yritysten väliseen yhteistyöhön tulisi panostaa esimerkiksi paikallisia luomuketjuja vahvistamalla. Yritysten yhteistyöllä on mahdollista saada tuotannon ja jalostuksen volyymeja suuremmaksi. Yhteistyötä olisi hyvä tiivistää myös luomutuotannon ja tavanomaisen tuotannon välillä, esimerkiksi yhteisten logistiikka-ketjujen avulla. Yritysten välistä yhteistyötä voi kehittää esimerkiksi maaseutuohjelman varoin.

(Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, ELY-keskukset, luomutuottajat)

Luomualan vahvuudet ja haasteet

» Luomualan tulevaisuus näyttää valoisalle niin ympäristökysymysten kuin tiedostavan kuluttamisen näkökulmasta. Jatkossa on tärkeää nostaa luomualaan liittyviä onnistuneita esimerkkejä esille, mitkä kannustavat luomutuotantoon siirtymistä ja lisäävät luomutuotteiden menek-

kiä. (Vastuutahot: maa- ja metsätalousministeriö, Pro Luomu, sidosryhmät)

» Suomalaisten luomutuotteiden vienti on vähäistä. Kansainvälisillä markkinoilla on kuitenkin kysyntää luomutuotteille ja suomalaisten tuotteiden uskotaan pärjäävän markkinoilla hyvin. Luomutuotteiden vientiin on syytä laatia omat tavoitteet, toimenpiteet ja kannustimet. Luomutuotteiden viennille tulisi laatia oma vientistrategia ja vientiä tulisi kehittää esimerkiksi Food from Finlandin kanssa. (Vastuutahot:

maa- ja metsätalousministeriö, ulkoasiainministeriö, tuottajajärjestöt, elintarvikkeiden jalostajat, Food from Finland)

» Eviran laatimaa luomuvalvonnan ohjeistusta tulisi kehittää siten, että se ei jätä niin paljon tulokinnanvaraa valvontaa tekeville viranomaisille. Perustettavassa Ruokavirastossa tulisi hyödyntää Maaseutuviraston hyviä käytäntöjä valvonnan järjestämisestä ja laadunvarmentamisesta. (Vastuutahot: Ruokavirasto, maa- ja metsätalousministeriö)

Liitteet

Liite 1: Luomualan kehittämishojelman toimenpidelogiikka

Liite 2: Arvioinnin aikana haastatellut henkilöt

Marika Säynevirta	Elintarviketeollisuusliitto ry	Tuulia Pelli	Päijät-Hämeen ateriapalvelut
Marja Suutarla	Pro Agria	Mia Hassinen	Mikkelin kaupunki
Pekka Terhemaa	Pro Agria	Kauko Koikkalainen	Luke
Tero Hirvi	Fazer Mylly	Sari Iivonen	Luomuinstituutti,
Antti Hietala	Mavi	Anne Ristioja	Lapin ELY-keskus
Anu Arolaakso	EkoCentria, Sakky	Thomas Snellman	REKO, mahla
Rikard Korkman	SLC	Erkki Pöytäniemi	Kurmakka Oy
Jukka Markkanen	MTK	Marja Pulkkinen	ELY-keskukset
Jaana Elo	MTK	Urho Kari	Maanviljelijä
Reijo Käki	Yhdistyneet Luomutuottajat ry	Esa Wrang	Food from Finland, Business Finland
Ilkka Alarotu	S-ryhmä	Tiina Malm	Maa- ja metsätalousministeriö
Mirva Tollet	Valio	Tero Tolonen	Maa- ja metsätalousministeriö
Sampsa Heinonen	Evira	Anna Schulman	Maa- ja metsätalousministeriö
Juha Venno	Munax Oy, Laitilan kanatarha	Kirsi Viljanen	Maa- ja metsätalousministeriö
Marja-Riitta Kottila	Pro Luomu ry		

Liite 3: Arvioinnin työpajoihin osallistuneet

Arja Korhonen	Savonia ammattikorkeakoulu
Sari Karttunen	Service
Minna Mustonen	Pohjois-Savon ELY-keskus
Birgitta Partanen	Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti
Anu Arolaakso	Savon koulutuskuntayhtymä
Pertti Iivanainen	Joensuun seudun maaseutupalvelut
Sari Väänänen	Savon koulutuskuntayhtymä, EkoCentria
Ulla Kojonkoski	Tuoreverkko
Brita Suokas	Luomuliitto
Vilho Pasanen	MTK-Pohjois-Karjala
Heli Ahonen	Juvan Muumaa Ay
Eeva-Liisa Juvonen	Hämeen ammattikorkeakoulu
Marja-Leena Hirvonen	Riveria
Ulla Turunen	ProAgria Pohjois-Karjala
Juho Luostarinen	Pielisen Karjalan Kehittämiskeskus Oy
Pirkko Okkonen	Biodynaaminen yhdistys - Biodynamiska föreningen ry
Taina Harmoinen	Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Erkki Vihonen	ProAgria E-P / Luomuliitto
Päivi Töyli	Turun yliopiston Brahea-keskus

Maija-Liisa Fors	Pohjolan Aines Oy
Susanna Vehkaoja	AtriaTuottajat/Atria
Leena Seppä	Maa- ja metsätalousministeriö
Marianne Niinikoski	Jyväskylän ammattikorkeakoulu
Anna Tall	SeAMK
Ann-Sofi Ljungqvist	
Thomas Snellman	EkoNu/Söfuk
Jussi Mäntysalo	ProAgria Etelä-Pohjanmaa
Pauli Talvitie	Luomuliitto
Esme Manns	Uudenmaan ELY-keskus
Virpi Aspelin-Nieminen	Uudenmaan ELY-keskus
Päivi Rönni	MTK Häme
Anne Johansson	ProAgria Länsi-Suomi
Marika Arrajoki-Alanen	Pirkanmaan ELY-keskus
Johanna Helkimo	ProAgria Oulu
Sari Iivonen	Luomuinstituutti
Sari Autio	Luomuinstituutti
Susann Rännäri	Luomuliitto
Jaana Elo	KoKo Palvelut

